

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN • 2005

- 3 Olle Josephson:
Parallelspråkighet
- 4 Birgitta Lindgren:
Datalektiker med backflyt
- 13 Helena Englund & Maria Sundin:
Enkla texter passar alla
- 18 Frågor och svar
- 23 Anna Sägval Hein: Datorn
behöver grammatik och statistik
- 32 Noterat
- 35 Per Amnestål: Viktigaste först?
- 37 Claes Ohlsson: Du ska ta risker
- 41 Insänt
- 45 Nyutkommet

1.

Parallelspråkighet

I detta nummer av Språkvård publicerar vi årets lista på nya ord. Om några år bör *parallelspråkighet* stå där. Än så länge är det bara en fackterm i vardande bland fåtaliga språkvårdare och språkpolitiker i Norden, kanske vanligast i Danmark. Men förhoppningsvis blir det snart en självklarhet.

Ordet står för ett enkelt och eftersträvarsvärt faktum: två eller flera språk ska kunna användas parallellt inom ett område. Naturvetenskapliga forskningsrapporter ska skrivas både på svenska och engelska; i den svenska skolan ska man kunna lära sig geografi både på finska och svenska. Inte så att språken brukas i samma omfattning. Engelskan är ofrånkomligen dominerande skriftspråk inom teknik och naturvetenskap, också i Sverige, medan svenskan än mer ofrånkomligt dominerar skolan. Men svenskan ska inte vara obrukbar som vetenskapsspråk, finskan inte omöjlig som skolspråk.

En människa är inte parallelspråkig, utan två- eller flerspråkig. Det finns framstående forskare i Sverige som inte förstär ett ord svenska, och flertalet svenska skolbarn kan mycket lite finska. Men högskolan eller skolan blir för den skull inte bli enspråkig. Och parallelspråkighet innebär naturligtvis bättre förutsättningar för att individen blir flerspråkig.

Motsatsen till parallelspråkighet är *domämförluster* och *diglossi*. Ett språk förlorar en domän när det inte längre används som forskningsspråk, skolspråk, rättegångsspråk eller vad det kan vara. Samhället karaktäriseras då av diglossi, d.v.s. språklig tudelning: all skolundervisning bedrivs på ett enda språk (svenska), all forskning på ett annat (engelska); kanske ytterligare någon domän har ett tredje språk. Sådan tudelning skapar oundvikligen kunskaps- och klassklyftor.

Står parallelspråkighet i motsats till språkblandning? Nej. *Parallell* antyder visserligen att språken lever bredvid varandra, inte ihop. Parallelspråkighet gäller förhållandet mellan standardspråk när språkvalet i viss mån kan styras. Företaget väljer finska, svenska, engelska och spanska i arbetsinstruktionerna. Universitetslektorn sätter in både engelsk- och svenskspråkig litteratur på kurslistan. I det språk som inte låter sig styras kan språkblandningen samtidigt vara stor: vardagstalet, kanske också vardagsskrivandet, bland verkstadsarbetare, ekonomer eller studenter.

Man behöver inte alltid välja ett språk framför andra. Man kan välja parallelspråkigheten.

*Olle Josephson,
sekretariatschef, Svenska språknämnden*

Datalektiker med backflyt

BIRGITTA LINDGREN

År 2004 lärde vi oss ord som *curlingförälder*, *kyrktrappsvigsel* och *tsunami*. Birgitta Lindgren, ansvarig för Svenska språknämndens nyordsarbete, redovisar här ett urval nyord.

I början av året kunde man höra mycket om överbeskyddande föräldrar som kallades *curlingföräldrar*. Intresset för homosexuella situation har skapat uttryck som *hbt*, *homokompetens*, *kyrktrappsvigsel*. I inrikespolitiken väckte finansministerns uttryck *köttberg* om 40-talister förtrytelse, och han fick göra en pudel, alltså be om ursäkt.

År 2004 slutade med en katastrof, med den jätteflodvåg som annandagen slog in över stränderna kring Indiska oceanen. På japanska kallas det *tsunami*, ett ord som tidigare bara var känt av ett fåtal svenskar som ett främmande ord.

I följande lista förtecknas ett antal ord och fraser som uppfattas som relativt nya i svenskan och som varit aktuella under 2004. En del av dem finns som synes be- lagda tidigare men har inte tagits upp i tidigare nyordslistor i Språkvård eller i Nyordsboken (2000). Det årtal som anges för orden är det tidigaste belägg vi har

hittat. Vi tar tacksamt emot synpunkter på orden, både vad gäller ålder och betydelse.

backflyt det att det går riktigt dåligt. 2002

- Jag fick tre (!) punkteringar (= maximalt backflyt). *Privat webbplats 2002* [jämför *flyt*, *oflyt*]

backslick herrfrisyr med ganska långt bakåtstruket, ofta vaxat hår, jämför *kammad med en fläskkotlett* och *kotlettfrilla*. 2002

- Alla killarna har backslick-frisyr och ser ut att arbeta som fastighetsmäklare. Alla tjejerna har kärringklänningar trots att de inte kan vara många år över trettio. *Borås tidning 31.7.2002* [hemmasnickrat engelskt ord]

biomal slaktavfall som malts ned och används till bränsle. 2002

- Värmeverket värmer upp runt 85 procent av Karlskoga tätort. Fyra procent av den tillförda energin kommer att bestå av *biomal*, som det nya bränslet döpts till. När malda kadaver eldas i en modern panna har de lika högt värmevärde som skogsflis. *Nerikes Allehanda 19.10.2002*

blingbling glittriga och pråliga smycken som skall visa att man är rik. 2004 – **blingblingare** person som bär blingbling. 2002 – **blingblingig** som förknippas med blingbling. 2004

- Och så är det så klart Alexandra Pascalidou, Sveriges svar på ghetto fabulous. Hon snackar skiten ur Birros statarromantik och säger att förortsbor mest drömmer om blingbling. *Expressen* 3.2.2004

- The Donnas fick sitt stora genombrott [...] med förra skivan [...] Nu är de otåliga och säger att de vill få råd att skaffa pool och blingblingiga diamanförhängen. *Dagens Nyheter* 27.10.2004

- Agge, Suarez-Golborn, L Nutta & John marco kör hiphop & r'n'b för såväl ryggsäckar som blingblingare. *Aftonbladet* 15.11.2002

[från eng.; företeelsen förknippas först och främst med nyrika hiphopstjärnor; äv. i da. o. no.]

blogg öppen dagbok på webben, *webblogg*. 2002

- En blogg är ett förhållandevis enkelt och anspråkslöst sätt att publicera information i datumordning. Som i en loggbok, alltså. *Svenska Dagbladet* 29.7.2002

[av eng. *blog* av *weblog*; da. *blog*, no. *blogg*]

bokstavsdrog drog som benämns efter sin initialförkortning, exempelvis *BD* (butandiol). 2004

- Boråspolisens tvingas förmodligen att lämna tillbaka 40 liter av den nya dödliga bokstavsdrogen *BD*, som tidigare tagits i beslag. *Nerikes Allehanda* 24.9.2004

[jämför *bokstavsbar* om barn med *damp*, *adhd*]

brattig snobbig, överklassig 2004

- Om du vill ha lite genuin skärgårdskultur [...] därute på ön ska du inte gå på brattigt seglarhäng på lördag utan till en äkta dansbana med kulörta lyktor. *Dagens Nyheter* 16.7.2004

[till eng. *brats*, *bratpack* 'överklassungdomar']

curlingförälder en mamma eller pappa som vill sitt barn så väl att han eller hon gör allt för att undanröja – sopa bort – alla hinder och svårigheter, precis som en curlingspelare som ivrigt sopar isen för att curlingstenen skall glida fram lättare. 2004

- Har du barn och är hyfsat välutbildad? Hårt arbetande, lite stressad och ganska ambitiös? Är du beredd att göra allt för att dina barn ska ha det bra? Risker är överhängande att du är en curlingförälder. *Svenska Dagbladet* 12.1.2004

[efter da. *curlingforeldre* hämtat från Bent Hougaards bok "Curling-forældre og Service-børn", 2000. I januari 2004 slog uttrycket snabbt igenom i svenska medier, främst genom en artikelserie i Svenska Dagbladet; redan 1996 hade dock Alf Svensson lanserat *curlingpolitik*, se detta ord; no. *curlingforeldre*]

curlingpolitik politik som innebär att man underlättar för någon annan (och därmed uppoffrar sig själv). 1996 – **curlingpolitiker** person som bedriver curlingpolitik. 2004

- Det finns tecken på att många centerpartister är missnöjda med "curlingpolitiken", med att sopa banan åt Göran Persson, sade kds-ledaren. *Dagens Nyheter* 11.6.1996

- I ett folkhem är steget från curlingföräldrar till curlingpolitiker inte långt. Svensk politik kretsar till nittio procent

kring frågor om trygghet och rättigheter, med den självklara utgångspunkten att det är politikerna som sopar banan. *Dagens Nyheter* 25.1.2004
[jämför *curlingförälder*]

curlingstat stat som uppfattas som alltför beskyddande. 2004

• Jämför med den mentalitet som följer i spåren på den svenska välfärdsstaten. I Sverige betalar vi höga skatter och därmed tror, eller till och med vet, vi att det är någon annan som skall fixa de problem vi råkar ut för. "Nånananismen" har fenomenet kallats för, "curlingstaten" är ett annat begrepp för samma sak. *Gotlands Allehanda* 4.3.2004
[jämför *curlingförälder*]

datalektiker person som verkar ha svårt att använda dator och Internet. 2004

• Ska en "datalektiker" behöva bli omyndigförklarad [...] Men om man nu inte kan lära sig använda datorer/internet? [...] personen ifråga kanske bara inte kan lära sig? *Nerikes Allehanda* 26.7.2004
[efter mönster av *dyslektiker*, där *lektiker* plockats ut och felaktigt etymologiskt sett getts betydelsen 'någon som inte kan (nägot)']

fashionista mycket modemedveten person. 2001

• En verklig "fashionista" berättar om sitt liv i, för och med modet. Diana Vreelands värld är de stora modehusen, en mondän societet och de tunga modemagasinen från cirka 1930 till 1970. *Dagens Nyheter* 14.7.2001
[efter eng. *fashionista* till eng. *fashion* 'mode' och italienska personbildningar på *-ista*, t.ex.

modista 'modist'; äv. i da. o. no.]

flexitarian person som "flexar" mellan att vara vegetarian och köttätare. 2004

• Hört talas om flexitarianer? Det är inget annat än vegetarianer på deltid, människor som äter mycket frukt och grönsaker men tar sig en korv eller köttbit emellanåt. Och de blir bara fler och fler. *Helsingborgs Dagblad* 31.3.2004

[från engelskan efter mönster av *vegetarian*, utnämndes till året mest användbara ord i USA 2003]

fronta ökad anv.: stå eller placera längst fram; frontalkrocka. 1994

• Boklådorna [...] uppsöker den kommersiellt lagda skribenten i akt och mening att *fronta upp* sin bok. *Fronta upp* betyder på nusvenska att man först försöker hitta den i mängden av konkurrerande bokhögar och sen, när ingen tittar, lyfter fram den så att den syns. *Expressen* 28.11.1994

• Kungens kurva 16.16. Det smäller på Tangentvägen, utanför Ica Kvantum. Två bilar har frontat. En av de inblandade smiter från platsen. *Dagens Nyheter* 19.11.2000

• "Hungerstrejkarna" hade dock begärt att deras identiteter skulle hållas hemliga, och anstalten gick då deras viljor till mötes. [...] De [...] är inte redo att fronta med sina namn, säger en poliskälla. *Expressen* 23.4.2004
[da. o. no. *fronte*]

förlåtandeintervall 2003

• För familjer med bostadsbidrag höjs det så kallade förlåtandeintervallet från 200 till 1 200 kronor. Det innebär att betydligt färre måste betala tillbaka bi-

drag eller få tilläggsbelopp då det slutliga bidraget fastställs. *Dagens Nyheter* 23.12.2003

[jämför med *förlåtande* om väg eller bil, i nyordlistan i Språkvård 2004/1]

garanterad traditionell specialitet, GTS namnskyddsbeteckning som EU ställt upp för maträtt som anses som en specialitet för ett område. 2001

- Sveriges mest älskade ost, hushållsosten, är numera en Garanterad Traditionell Specialitet (GTS). Den har nu samma status som mozzarella och parmesanost. *Nerikes Allehanda* 26.2. 2004

gångfartsgata gata där endast biltrafik i låg fart är tillåten. 1998

- Bottenvåningen i byggnaderna på ömse sidor av Östra Kyrkogatan föreslås därför inrymma butiker och andra publika lokaler. Gatans nivå höjs något i denna del och omvandlas till ett torg med tillåten biltrafik. Torget ska bli en "gångfartsgata", där cyklisterna och gående har företräde. *Västerbottens-Kuriren* 7.4.2004

gångpeng bidrag som tilldelas familjedaghem (dagmammor) som en schablonersättning för kostnaden av den dagliga transporten till den allmänna förskolan. 2004

- Lagen om allmän förskola tolkas olika i hela landet. I Stockholm protesterar dagmammor för att det är krångligt med allmän förskola. I Strömsund får barn i familjedaghem ingen förskola alls, medan Danderyd har infört "gångpeng" för transport av barnen. *Dagens Nyheter* 6.4.2004

hbt förkortning för homosexuella, bisexuella och transpersoner. 2000

- Vänsterriksdagsledamoten Tasso Stafilidis, ansvarig för partiets hbt-frågor, och partiledaren Gudrun Schyman kräver ändrad lagstiftning för homosexuella, bisexuella och "transpersoner". *Dagens Nyheter* 31.7.2001

[efter eng.; även i da. o. no.]

hjärtstartare föreslagen svensk benämning på defibrillator, apparat som återför onormal hjärtrytm till normal, t.ex. vid förmaksflimmer el. kammarflimmer. 2004

- I Danmark har man nu börjat placera ut defibrillatorer, bärbara hjärtstartare, på arbetsplatserna. Apparaterna anses vara så lätta att använda, att lekmän kan återuppliva människor som drabbats av hjärtstillestånd. *Hallands Nyheter* 20.3.2004

[efter da. *hjärtstarter*, no. *hjärtstarter*]

homokompetens kunskap om vad homosexualitet innebär och förmåga att bemöta homosexuella på ett korrekt sätt. 2001

- All personal hos polismyndigheten i Örebro ska gå igenom en halv dags utbildning i homokompetens. Syftet är att förbättra situationen för homo-, bisexuella och transpersoner på jobbet. *Nerikes Allehanda* 12.5.2004

[ansluter till modeordet *kompetens*]

instegsjobb ett sätt att få in flera ungdomar på arbetsmarknaden enligt förslag från folkpartiet. 2003

- Regeringen står handfallen inför den lavinartade ökningen av arbetslösa ungdomar. [...] Lösningen kan i stället heta "instegsjob" och lärlingssystem,

menar folkpartiet. Arbetslösa ungdomar under 25 år får anställning i högst ett år med samma begränsade arbetsrättsliga villkor som vid provanställning. [...] ”Instegsjobben” lanserades på folkpartiets landsmöte i november. *Dagens Nyheter* 17.1.2004

kammad med en fläskkottlett herrfrisyr med ganska långt bakåtstruket, ofta vaxat hår, jämför *backslick* och *kotlettfrilla*. 2002

- Söta Gry Forssell hade lagt håret bakåt och vi tänkte att hon kanske hade kammad håret med samma fläskkottlett som Kjell Bergqvist i en tv3-dokumentär häromdagen menade att Daniel Nyhlén måste använda sig av. *Webbkälla* 2002

- I USA florerade det välbekanta uttrycket våren 1999 i flera tidningsartiklar om ishockeyspelare. Ett år tidigare använde en filmkritiker i Washington Post precis samma fras för att beskriva några gangstrar i filmen ”Mr Nice Guy”. Men själva ursprunget, urkällan? Kanske har Calle Linton från ”Folkrepubliken Hornstull, Söders Höjder, Eken” nått slutet på träden. Uttrycket kommer förmodligen från filmen ”Rhinestone” från 1984. I filmen ingår Dolly Parton ett vad om att hon ska göra sin näste man till countrysångare. Den hon först träffar är en taxichaufför, spelad av Sylvester Stallone. Bland de skämt han försöker dra på scenen finns kommentaren att någon ser ut som om han kammad sig med en fläskkottlett. Visst är det märkligt att en manusförfattare i Hollywood för tjugo år sedan så adekvat kunde beskriva dagens ynglingar kring Stureplan. *Dagens Nyheter* 23.9.2004 Kurt Mälärstedt.

kotlettfrilla herrfrisyr med ganska långt bakåtstruket, ofta vaxat hår, *backslick*, *kammad med en fläskkottlett*. 2004

- Han kan inte heller, i romanen, hålla reda på vem som tillverkar uttrycket ”de såg ut som om de kammade sig med en fläskkottlett”, senare ”kotlettfrilla”. *Webbkälla* 2004

kрана ökad anv.: hålla upp vätska med hjälp av en kran. 2004

- Gudrun Schyman rasar mot Systembolagets lädviner. De riskerar att göra medelålders kvinnor till alkoholister. Det är alldeles för lätt att gå där och kрана, säger hon. *Aftonbladet* 8.7.2004 [känt i sydsv. dialekter sedan tidigare och som slangord; no. *krane*]

kyrktrappsbröllop bröllop mellan personer av samma kön, där den juridiska delen äger rum på kyrktrappan, eftersom den enligt Kyrkans beslut inte får äga rum inne i själva kyrkorummet. 2002 – **kyrktrappsvigsel** 2004

- 2001 genomförde han ett *homobröllop* [...] Han höll bröllopsgudstjänsten inne i kyrkan medan registreringen av partnerskapet skedde på trappan utanför. Begreppet Kyrktrappsbröllop var fött. *Dagens Nyheter* 31.12.2003

köttberg bildl.: stor mängd människor. 2004

- Finansminister Pär Nuder gjorde i går en så kallad pudel och backade om uttalandet om ”40-talister som ett köttberg som måste födas”. – Jag är den första att beklaga om någon tagit illa upp. Finansdepartementet blev i går nerringt av ilska 40-talister och andra som reagerat på att Pär Nuder vid ett frukostmöte i förrgår kallade

40-talisterna ett köttberg som 60-talisterna måste föda. *Expressen* 3.12.2004

lokator föreslaget som ny benämning på elektronisk fotboja. 2004

- Fotbojans teknik kan användas. Inte för att stänga inne den "karaktärssvage". Det vore ett straff. Men för att spåra hans rörelser, och ge en viss social kontroll. Han får bära den, så att polisens dator ständigt är informerad om hans position. En våldsvreckare, lägenhetstjuv eller klottrare, som återfaller, kan polisen bara åka och hämta, om han var på platsen för brottet. En hustruplågare, som närmar sig fruns adress, möts av en polis i porten. Beteckningen fotboja blir fel. Kanske passar "lokator" bättre. *Svenska Dagbladet* 31.7.2004

[jämför eng. *locator* 'person eller apparat som lokaliserar' till *locate* 'lokalisera'; borde på svenska bli *lokaliserare*; i andra sammanhang förekommer *positionerare* och *pejl*, *pejlare* som motsvarighet till eng. *locator*]

luvunge ungdom klädd på visst sätt, framför allt i jacka med luva. 2001

- Om jag har åkt fast någon gång? Nu vet jag inte vad du pratar om, jag målar inte och har aldrig gjort det! Det är dom där med luvor och säckiga brallor som gör det! Jag är ingen luvunge. *Privat webbplats* 2001

mansskatt skatt som bara män skall betala. 2001

- Kanske behövs också en allmän mansskatt mot våld, företagsbeskattning på våldsprodukter och landsbeskattning av krigförande länder? *Dagens Nyheter* 16.12.2001

- Som det är i dag är det vi kvinnor som grupp som får betala för att Sverige har en könsmaktsordning som diskriminerar kvinnor – och framför allt betalar vi med rädsla, säger Gudrun Schyman. Hon understryker att män därför måste börja ta ett kollektivt ansvar. Och ett sätt skulle kunna vara genom höjd skatt – en "mansskatt". *Expressen* 5.10.2004

metrosexualitet 2003 – **metrosexuell** heterosexuell man som är lika intresserad av stil och utseende som man menar att homosexuella män är. 2003

- Fredrik Strage skriver i Dagens Nyheter om metrosexualitet. "Män som är bögar överallt förutom i sängen." Han skriver om Fab-five-generationen. [...] De som bryr sig om sitt utseende. Fab Five är en realityshow där homosexuella män gör om heterosexuella män. *Aftonbladet* 12.04.2004

- Metrosexualitet. Jag [...] hade tagit det första stapplande steget mot att bli vad som kommit att kallas för en metrosexuell man; en heterokille som tar hand om sitt yttre och intresserar sig för såna saker som en trångsynt mainstream-värld tidigare främst associerat med kvinnor och homosexuella män. Kläder, maniky, hårvård, inredning, matlagning, till och med smink. *Upsala Nya Tidning* 12.12.2003

[av eng. *metrosexual* till *metro-* 'storstad' och lekfullt rimmande på *heterosexual*; utnämnt till årets kreativaste ord 2003 i USA; da. *metrosexuel*, no. *metrosexuell*]

mms:a skicka mms, d.v.s. sms med bilder. 2002

- Priset [...] måste vara så lågt att man inte tvekar att MMS:a iväg en bild när

man känner för det. Annars finns förstås risken att det inte blir något MMS:ande alls. *Helsingborgs Dagblad* 4.3.2002

mp3-spelare en apparat som kan ladda musikfiler från Internet och spela upp dem; kan vara inbyggd som funktion i en mobiltelefon. 1998

- Coolaste teknikprylen i sommar är en bärbar MP3-spelare [...] Roligast med apparaten är att den är liten. Den väger bara 65 gram. *Expressen* 25.6.1998

[efter eng. *MP3 player till MP3* en metod för komprimering av stora ljudfiler; da. o. no. *mp3-spiller*]

nånannanism inställning att någon annan får ta hand om ett problem. 1998

- Det är upp till dig själv om det ska hända något i livet. Borta är den tiden när vi kunde helt lita till stat, kommun eller myndighet att fixa saker åt oss, säger han. Och här krockar amerikanen Steinberg med det Sverige som han säger sig älska. De flesta svenska värderingarna delar han, men inte "nånannanismen", det vill säga att någon annan ska fixa saken. *Nerikes Allehanda* 18.4.1998

polyamori det att flera kärleksrelationer samtidigt. 2004 – **polyamorös** som bedriver eller karaktäriseras av polyamori. 2004

- Därför har han velat få polyamori till diskussion, bland annat genom att hösten 2003 skriva en motion med budskapet att polyamorösa relationer och polygami bör legaliseras [...] Motionen antogs inte av miljöpartiet [...] Men många medlemmar av Grön Ungdom vill främja polygami och

"polyamorösa samlevnadsformer". *Expressen* 13.6.2004

[efter eng. *polyamory* och *polyamorous* av grek. *poly* 'mång-' och fra. *amour* 'kärlek'; da. o. no. *polyamori, polyamorös*]

romkom kortord för romantisk komedi. 1999

- Bara ett par dagar efter det Andres Lokko uttalat ordet romkom för romantisk komedi i radions Kulturnytt dök ordet för första gången upp i en närliggande kvällstidning. Blir det etablerat är det bra för sådana som sätter rubriker. *Dagens Nyheter* 20.2.1999

[av eng. *romcom* för *romantic comedy*, jämför *sitcom* för *situation comedy* 'fars, (pjäs med) situationskomik'; no. *romkom*]

rugbyförälder motsatsen till *curlingförälder* (se detta ord). 2004

- Funderar nu på att bli företrädare för en ny rörelse – rugbyföräldrarna. Jag tror att jag är en rugbymorsa nämligen. Åtminstone har jag fått signaler från mina två älskade ungar om att det nog förhåller sig så. *Östgötacorrespondenten* 8.4.2004

rutavdrag avdrag för hushållstjänster. 1996

- Arbetsmarknadsminister Margareta Winberg anammade ett förslag från tre s-kvinnor om Rutavdrag (renhållning, underhåll och tvätt) – något slags motsvarighet till männens Rotavdrag i byggbranschen. Men det blev till slut kalla handen från de egna och samarbetspartnerns centern. *Dagens Nyheter* 9.6.1996

- Från centerpartiet hälsar vi s-kvinnorna välkomna till diskussionen om

att införa ett rotavdrag på samma sätt som det nu finns ett rotavdrag. *Nerikes Allehanda* 16.7.2004

[bildat till *renhållning*, *underhåll* och *tvätt* efter mönster av *rotavdrag* till *reparationer*, *ombyggnad* och *tillbyggnad*]

röstsamtal samtal via dator. 1996; mobil-samtal som inte är videosamtal (se detta ord). 2003

• I reklamen för mobilföretaget 3 återfinns ordet *röstsamtal*, röst mot röst. Avsikten med detta begrepp är att skilja det från videosamtal, ett röstsamtal kombinerat med rörliga bilder i högmoderna mobiltelefoner. Man måste då ha hörlurar (headset) annars skickar mobilen bara en bild av ett öra. "Telefonkameran" håller man framför sig, riktad mot en själv eller något annat man vill visa, om påven skulle gå förbi, en pågående fotbollsmatch – vad det nu kan vara. Envar sin egen TV-station. I fickformat. Företaget 3 har använt begreppet röstsamtal i ungefär ett år. *Vi* 2003/21

servicebarn barn som får all service från sina curlingföräldrar (se detta ord). 2004 [efter da. *servicebarn*]

smygöppna ökad anv.: öppna ny restaurang, butik e.d. innan den officiella invigningen. 1992 – **smygöppning**. 1992

• Man kan möjligen hävda att en ny krog bör få en inkörningsperiod, och att Berns kinesiska trots allt bara är smygöppnad. *Dagens Nyheter* 11.1.1992

• I dag öppnar man bergsrummen i Säve, där upplevelsecentret Aeroseum ska öppnas nästa år. Det är en smygöppning, och Roger Eliasson betonar

att det är under uppbyggnad. *Göteborgsposten* 17.8.2004

soldusch 2004 – **solduscha** ett sätt att snabbt få konstgjord solbränna genom att låta sig duschas av en speciell lotion under starkt tryck. 2004

• Jakten på den perfekta hudfärgen går tydligen trögt. [...] Årets kemiska nyhet bygger på samma teknik som bil-lackering och graffiti: solduschen. [...] Den nya turbobrännan kräver ingen-ting förutom pengar. *Expressen* 15.7.2004

• GT:s reporter skulle göra som de fräcka grabbarna i treans Fab 5 – solduscha. *Göteborgstidningen* 22.3.2004

spermatvätt metod där sperma från hiv-smittad renas från hivvirus. 2000

• Första svenska barnet fött efter spermatvätt. Det första barnet i Sverige som har kommit till sedan pappans sperma tvättats ren från hiv-virus har fötts. *Dagens Nyheter* 11.12.2004

studsmattesjuka skada som kan uppstå när man använder studsmatta. 2004

• Snart finns en studsmatta i var mans trädgård. [...] Men föräldrar som leker barn och hoppar på gungflyna. Varför? De bryter både armar och ben. Studsmattesjukan har redan blivit ett begrepp inom svensk sjukvård. *Göteborgsposten* 2.7.2004

topsa ta salivprov e.d. med hjälp av bomullstopp (tops) för dna-analys. 2002

• Enligt uppgift till tidningen har över 500 personer "topsats", det vill säga lämnat salivprov för DNA-analys. *Borlänge Tidning* 5.11.2003

webblogg se *blogg*. 2001

- Världen av webbloggar växer så att det knakar. Den svenska blogg-fären sträcker sig från Bildt.net, där Kalle berättar vad han gjort för att rädda världen i dag, till "Hemmapappans bravader", där vi kan följa lille Maltes feberkurva dag för dag. *Dagens Nyheter* 13.5.2003

[av eng. *weblog*]

videosamtal mobilsamtal med telefonmobil där man utnyttjar kameran, jämför *röstsamtal*. 1999

- 3G är här. De första göteborgarna kan redan ringa videosamtal i sina nya dyra mobiltelefoner. Men istället för jubel möts efterföljaren till GSM med misstro och protester. Ingen tycks vilja ha en strålände mast nära bostaden, skolan eller dagis. *Göteborgstidningen* 24.6.2003

[da. o. no. *videosamtale*]

vuxenvälling skämtsam benämning på caffelatte, i synnerhet sådan som smakar kokt mjölk. 2003

- Man behöver inte gå många steg [...] innan man möter en medmänniska med en mugg i handen. På muggen sitter ett lock, i locket är ett hål och ur det hålet ska man suga i sig en vätska som kallas latte. Jag kallar det vuxenvälling, en tryggt lugnande dekokt för oroliga citysjälar. Likheten med spädbarnens giriga snuttande på flaskan är alltför tydlig för att jag ska vara helt bekväm. Faktum är att jag känner mig nästan infantil när jag dricker kaffe på det där nya sättet. *Aftonbladet* 30.11.2004

örådiser omvandla till förhållandena som liknar de i tv-programmet Robinson, med förnedrande utröstningar o.d. 2004

- Patrik Johansson har forskat om skandaler i sju år och är nu klar med sin doktorsavhandling. [...] – Första året var det mycket liv kring utröstningarna men nu när vi vant oss vid det blir vi inte så upprörda längre, trots att det är mycket värre. På så sätt är samhället örådiserat. *Göteborgs-Posten* 24.5.2004

I arbetet med ordlistan har vi som vanligt haft nytta av samarbetet med Svenska Akademiens ordboksredaktion och Språkdata vid Göteborgs universitet. Språkdatas databas Språkbanken liksom pressdatabaserna Presstext och Mediearkivet har varit ovärderliga för kontroll av ålder och frekvens samt vid sökning av belägg.

Liksom förra året har vi haft hjälp av våra frivilliga excerpister, som systematiskt letat efter nya ord. Vi tackar särskilt *Christer Magnusson* (Stockholm), som hjälpt oss inte bara med excerpering utan även med registrering av orden. Vidare tackar vi *Catharina Andersson* (Haninge), *Björn Dahlborn* (Karlstad), *Kristina Gareby Hjerpe* (Stockholm), *Karl Erik Hedström* (Stockholm), *Karin Marcusson* (Hallsberg), *Barbara Rosborg* (Uppsala), *Monica Scheer* (Stockholm), *Hilda Svensson* (Uppsala), *Anette Sundström* (Stockholm), *Johan Svensson* (Malmö), *Björn Thunström* (Stockholm), *Lars Wiklund* (Täby) och *Ann-Marie Vinde* (Stockholm). Vi vill också tacka alla andra som mer sporadiskt bidragit med tips om nya ord. ■

Enkla texter passar alla

HELENA ENGLUND & MARIA SUNDIN

Tillgängliga webbplatser! Nedsatt syn, darrhänthet eller lässvårigheter ska inte hindra medborgarna att hämta information på webben. Språkkonsulterna Helena Englund och Maria Sundin har nyligen givit ut boken *Tillgängliga webbplatser i praktiken*. Här delar de med sig av skrivråden. Ytterligare information om tillgänglighet på webben finns under länken "Webb för alla" på Språknämndens webbplats.

I dag förväntas vi medborgare fatta kvalificerade beslut som grundar sig på kunskap inom en mängd områden: vi ska välja den bästa skolan åt våra barn, vi ska välja den rätta elleverantören, vi ska placera våra pensionspengar och så vidare. För allt fler svenskar är Internet den största källan till information. Men om denna information bara är tillgänglig för en del av befolkningen uppstår ett demokratiproblem. Internet är en informationskanal som måste vara tillgänglig för alla, oavsett muskelstyrka, synskärpa och reaktionssnabbhet.

När man talar om tillgängliga webbplatser, menar man ofta tillgänglighet i en snävare betydelse än den allmänspråkliga. Medan man i allmänspråket ofta kan ersätta *tillgänglig* med *åtkomlig*, *disponibel* eller *mottaglig* är *tillgänglighet* i webbsammanhang ett mått på i vilken utsträckning produkten ställer krav på den personliga förmågan. Ju lägre krav produkten ställer, desto tillgängligare är den.

Stora grupper är i dag mer eller mindre utestängda från Internet, bland annat äldre och funktionshindrade. Medan till exempel 97 procent av alla ungdomar mellan 16 och 24 utnyttjar Internet, gör bara 20 procent av pensionärerna det. Till stor del beror detta på krånglig teknik, rörig design och svårlästa webbtexter.

För att råda bot på denna orättvisa har flera organisationer gått ut med råd om hur webbplatser kan göras mer tillgängliga. För den mest ambitiösa satsningen står den internationella samarbetsorganisationen World Wide Web Consortium (W3C). Där har en arbetsgrupp (Web Accessibility Initiative – WAI) där har tagit fram riktlinjer för hur tillgängliga webbplatser ska se ut och fungera. De

sammanfattar de viktigaste råden i 14 riktlinjer för teknik, design, funktion och språk. Riktlinjerna kallas allmänt för WAI:s riktlinjer.

Tyvärr har riktlinjerna varit svåra att både läsa och tolka. Framför allt har det saknats konkreta råd om hur språket kan göras mer tillgängligt. Det är synd, för kunskapen om hur webbtexter kan göras mer lättlästa finns på många håll.

Att förstå dagistaxan

Vi ska ta ett exempel. Det borde vara en medborgerlig rättighet att enkelt kunna läsa sig till vilka regler som gäller för betalning av barnomsorgsavgift. Trots det är kommunernas information om ämnet ofta saxat ur juridiskt regelverk – obegripligt för många, svärbegripligt för de flesta. Och motsvarande information på det som kallas *lättläst svenska* är ovanligt. Att skriva sådan information i två olika versioner tror vi också är onödigt. Det är bättre att skriva *en* enda enkel och lättbegriplig text, som inte tar upp för många detaljer. Om man förser texten med ett telefonnummer eller e-postadress, så kan den som vill ha ytterligare information ta kontakt med kommunen direkt.

Så här såg informationen om dagistaxan ut i en kommun:

Barnomsorgsavgift

Avgift uttages 12 månader per kalenderår fr.o.m. det datum då barnet erhållit plats. Avgift uttages så länge barnomsorgsplatsen finns anvisad.

Avgift debiteras för innevarande månad med betalningsvillkor 10 dagar netto. Sker ej betalning inom rätt tid, debiteras dröjsmålsränta från förfalldagen enligt räntelagen. Om avgifts-

skyldig trots krav resterar med avgift under två månader, sker avstängning.

Texten har många onödiga svårigheter som egentligen inte tillför något. Vad innebär exempelvis att betalningsvillkoren är 10 dagar *netto*? Finns det möjligen villkor som innebär 10 dagar brutto också? Andra svåra passager är *innevarande månad*, *avgiftsskyldig* och *resterar med avgift*.

Så här kan samma information presenteras utan att den förlorar alltför mycket innehåll och utan att läsarens fattningsförmåga underskattas:

Avgift för dagis, lekskola och dagmamma

Du måste betala avgiften varje månad, även om ditt barn har varit ledigt eller sjukt. Räkningen kommer i efterskott, i slutet på varje månad. Du måste betala den inom 10 dagar.

Om du inte betalar i tid får du betala ränta. Efter två månader kan du förlora platsen för ditt barn om du inte har betalat.

Formge för alla

På företag och myndigheter finns ofta en god vilja, och det görs många hedervärda försök att anpassa webbplatserna för besökare med olika funktionshinder. Men ibland blir fokus för stort på just specialanpassningar och olika tekniker. Många gånger skulle man vinna mer på att satsa på enkelhet. Design för alla innebär inte att webbplatsen måste erbjuda en specialsida med olika inställningsmöjligheter eller tillhandahålla en talsyntes för textuppläsning. Webbplatsen bör i stället vara gjord på ett sådant sätt att den går att använda med de hjälpmedel som användaren själv har.

Tillgängliga webbplatser är bra för alla, alltså även för besökare med perfekt synskärpa, snabba fingrar och stor läsvana. De har nämligen ofta bråttom, och föredrar webbplatser med ett utseende som ställer så låga krav som möjligt. Få användare är till exempel intresserade av snitsig grafik när det enda man är ute efter är att beställa dammsugarpåsar eller söka bostäder i Skövde. Vi vill för det mesta ha rena, enkla och okomplicerade webbplatser med tydliga och lättlästa texter som fyller sitt syfte.

Att formge för alla innebär alltså inte att man måste satsa på dyra specialanpassningar. Det räcker att hålla sig till teknik som är standardiserad av W3C. Då kan den som är blind läsa sidorna med sin talsyntes, den som vill ha större bokstäver kan få det genom att göra inställningar i sin egen webbläsare och den som vill surfa utan mus kan i stället ta sig fram på sidan med hjälp av tangentbordet. Det handlar mest om att inte krångla till det i onödan.

Viktigare än all specialteknik är att tänka på detaljerna som kan vara avgörande för om webbplatsen är användbar eller inte. Sidorna måste ha en teknisk utformning så att den även passar andra program än Internet Explorer. Alla bilder bör ha textalternativ, så att den som inte ser bilderna får samma helhet som andra. Och länkar och ikoner ska ha en tillräckligt stor träffyta, så att även den som är darrig

på handen kan klicka på dem utan problem. Dessa anpassningar är till gagn för alla besökare.

Skriv för alla

Ungefär var fjärde svensk läser inte så bra som man borde göra efter att ha gått ut grundskolan. De flesta kan visserligen läsa enkla och välstrukturerade texter med ett innehåll som är välbekant och förutsägbart. Men så fort de stöter på texter som inte är tydliga, enkla och välredigerade får de stora problem att följa textens tankegångar. För att kunna tala om tillgängligt språk på webben måste texterna alltså bli mycket enklare.

För den som skriver texter kan det dock vara betydligt svårare att sätta sig in i vad det innebär att ha ett läshandikapp, än vad det är för formgivaren att förstå vad ett synhandikapp är. En fras som vi ofta hör när vi diskuterar begriplighet på myndigheter och företag är "Men det här förstår man väl?". *Man* är då alltid synonymt med *jag*. "Jag förstår, alltså är det begripligt" är ett mycket vanligt resonemang. Men om informationen ska bli tillgänglig

för alla, måste skribenterna lära sig att de inte kan utgå ifrån sin egen läsförståelse. De måste inse att de själva inte är några typiska mottagare.

En text som ska förstås av många måste ha betydligt fler viktiga egenskaper än korta meningar och frasanpassat radfall. Det handlar om att skapa begriplighet på många nivåer. (Se vår lista med tio punkter, som vi betraktar som nödvändiga för goda lättlästa webbtexter.)

Men även om dessa tio punkter hjälper skribenten att skriva bättre texter räcker det aldrig med tumregler och checklistor.

Det är bättre
med en enda
lättläst text än
en lätt och
en svår.

Det finns alltid en mängd andra faktorer som spelar in, och goda skribenter lägger dessutom till ett gott omdöme och en portion engagemang.

De internationella riktlinjerna för tillgängliga webbplatser har en punkt som uppmanar till att använda ett språk som är så enkelt som möjligt. Satsa på en enda enkel text som kan förstås av alla, i stället för en text med krånglig och komplex information på en sida parallellt med en starkt förenklad sida på så kallad *lättläst* språk. Att ha två sådana olika sidor kan slå fel av flera skäl:

- Den svåra sidan blir onödigt svår och skribenten bemödar sig kanske inte alls om pedagogiken med argumentet att "den som inte förstår kan läsa den lättlästa texten".
- Det kan finnas ett motstånd hos läsaren mot att besöka lättläst-sidan, eftersom man då känner sig dummare än genomsnittet.
- Den lättlästa sidan blir ofta styvmoderligt behandlad och uppdateras inte lika omsorgsfullt.

De som behöver begripliga enkla texter är ingalunda en homogen grupp. Svårighet att ta till sig en text kan till exempel ha sin orsak i att man inte har svenska som modersmål, att man har dyslexi eller att man helt enkelt inte har tränat upp sin läsning tillräckligt. Dessa läsare behöver knappast en text med starkt förenklat innehåll, eftersom de inte har något fel på förståndet.

På de allra flesta webbplatser räcker det med att ha informationen i en tappning. Om texterna är välstrukturerade, kortfattade och välskrivna, kan de förstås av en stor grupp läsare. Men myndigheter och kommuner bör dessutom ha den mest

grundläggande och den viktigaste medborgarinformationen i en förenklad variant, och de webbplatser som har en hög andel besökare med ett visst funktionshinder bör naturligtvis göra specialanpassningar för just den målgruppen. Lättläst är dock inget enhetligt begrepp som gör att texten förstås av alla.

Lättläst för vem?

Lättläst är inte alltid lästläst. Däremot finns det många texter som har ambitionen att vara lättlästa – de är korta, har korta meningar och frasanpassat radfall. Men i stället blir de mycket informations-täta och saknar textbindning och läsrytm.

Även goda lättläst-texter kan bli svårbegripliga. Som med all textproduktion är det viktigt att definiera mottagaren och utgå från mottagarens behov och perspektiv när man skriver. Och dessa är förstås olika beroende på vilken typ av svårigheter läsaren har.

Så här kan en lättläst text se ut:

Vi tycker att människor ska betala mindre skatt på sin lön.
Företag som förstör miljön ska betala mycket skatt.
Skatte-pengarna ska användas så att människor kan leva bra i hela Sverige.
(Ur centerpartiets idéprogram)

Den fungerar bra för personer med kognitiva funktionshinder och möjligen personer som inte har svenska som modersmål. Tyvärr blir den svårläst för exempelvis dyslektiker och personer som är läsovana, eftersom den har få sambandsmärkörer och saknar ett tydligt huvudbudskap.

När man skriver för personer som inte

har svenska som modersmål bör man utgå från läsarnas egna referensramar och använda enkla, konkreta och vanliga ord samt förklara kulturella företeelser där man tror att det behövs. Det kan göra texten alltför trivial för en infödd svensk som är väl förtrogen med den svenska kulturen, men är alltså nödvändigt för den som inte har denna förtrogenhet.

Metaforer och idiom är besvärliga för flera grupper. En person med Aspergers syndrom tolkar gärna text bokstavligt, och bilder som att *springa in i väggen* eller *stöta på patrull* kan leda på helt fel spår. Även personer som inte har svenska som modersmål kan bli förvirrade första gången de stöter på uttrycket *bära hand på* eller *gå med håven*. För andra läsare kan dock metaforerna vara en hjälp för att tolka abstrakta begrepp, skeenden och funktioner.

Intresset är stort för tillgängliga webb-

platser och ett tillgängligt begripligt språk just nu. Språkkonsulter och tillgänglighetsexperter är flitigt anlitade, både av den offentliga och av den privata sektorn. Vår egen bok *Tillgängliga webbplatser i praktiken* kom ut i december och för ett par månader sedan lanserades webbplatsen *Webb för alla* (möjlig att nå via Språknämndens webbplats). Vi rekommenderar alla att ta del av råden – för att göra det enklare om du är utvecklad och för att kunna ställa krav om du är användare.

LÄNKAR

www.w3.org/TR/WAI-WEBCONTENT/
www.webbforalla.se

Helena Englund och Maria Sundin är språkkonsulter. De har nyligen givit ut boken Tillgängliga webbplatser i praktiken (Jure förlag 2004). Englund medarbetade i Språkvård 1996/3 med artikeln "Värsta nya slangordet".

Tio punkter för tillgängliga webbtexter

1. Anta läsarens perspektiv. Var kortfattad och berätta bara det som läsarna behöver veta. Undvik långa utläggningar om sådant som inte intresserar dem.
2. Låt budskapet synas i texten. Texten ska inte vara en gissningslek. Läsaren vill snabbt få veta vad skribenten vill ha sagt.
3. Lätta upp informationen. Packa inte för mycket information i texten, så att den blir tung och svårläst.
4. Skriv en sammanfattning av det viktigaste och placera den först på varje sida. Formulera huvudtanken i ett stycke eller avsnitt i en kärmening och låt den inleda stycket eller avsnittet. Det kallas frontlastning och underlättar för den som använder hjälpmedel.
5. Använd informativa rubriker. De ger läsaren orientering i texten och hjälper till att ge överblick över innehållet.
6. Ge texten en röd tråd. Det ska gå att följa

- skribentens tankegångar. Använd gott om sambandsord, så att läsaren förstär meningarnas inbördes relation.
7. Skapa en relation till läsaren. En text som har en personlig ton ökar läsarens motivation att läsa.
8. Skriv lagom långa meningar. För många korta eller för många långa meningar försvårar läsningen. Variera meningarna mellan cirka 10 och 25 ord. Det brukar fungera i de flesta fall.
9. Skriv aktiva verb. Se till att det framgår vem det är som agerar i texten. Det gör texten mer lättbegriplig och ökar läsarens motivation att läsa.
10. Använd begripliga ord. Låt orden vara enkla, konkreta och så vanliga som möjligt. Försök att få perspektiv på ditt eget fackspråk, gärna genom att låta någon annan läsa.

Tsunami

Finns det något svenskt ord för *tsunami*? Ser att danskarna använder *jordskælvsbølge*.

Per Turesson

Svar: I Nationalencyklopedin förklaras *tsunami* så här: 'långvägig havsvåg eller flodvåg som orsakas av havsbottens vertikala rörelser i samband med jordbävningar, vulkanutbrott eller jordskred'.

I massmedierapportering- en har ofta *tsunami* använts. Andra ord som förekommer är *jättevåg* och *jätteflodvåg*. Visst kunde man kalla den *jordskælvsvåg* eller *jordbävningensvåg*, men som synes av definitionen i Nationalencyklopedin så kan även vulkanutbrott och jordskred åstadkomma en sådan våg.

Det verkar rimligt att ta fasta på *flodvåg*, och eftersom det här är fråga om en väldig, förödande flodvåg kan den kallas *jätteflodvåg*. Men benämningen *tsunami* har nu etablerats även i svenskan, liksom runt om i världen.

Tsunami böjs så här: *en tsunami, tsunamin, flera tsunamier*, och uttalas med betoning på *-na-* med långt /a/. Det kommer från japanskan och är bildat till

tsu 'hamn' och *nami* 'våg'.

Observera att *flodvåg* är bildat till *flod* i den allmänna betydelsen 'större strömmande vätskemängd', som i *syndaflod, vårflod*, inte till *flod* i betydelsen 'vattendrag större än bäckar och åar'.

Birgitta Lindgren

Doula

Det grekiska ordet *doula* förekommer ibland i svenskan. Det är en kvinna med egen erfarenhet av förlossningar som stöder andra kvinnor under födandet. Hur bör det uttalas på svenska?

Ylva Forsblom-Nyberg,
Svenska språkbyrån,
Helsingfors

Svar: Stavningen *doula* är ju en direkt överföring (translitterering) av ordets form i grekiska. I klassisk grekiska skulle det ha uttalats med långt o-ljud, i nygrekiska med kort o-ljud. Det är alltså inte – och har heller aldrig varit – fråga om någon diftong. Vi rekommenderar därför att man inte konstnar till uttalet utan använder långt o-ljud, så att det rimmar på *mola*.

Teckensekvensen <ou>

förekommer redan med detta uttal i några andra grekiska importord, t.ex. *ouzo, bouzouki, haloumi*.

Claes Garlén

Belyssna

Dagens Nyheter den 30 december 2004 återfinns nedanstående bildtext.

"Bo Sundström ger sig ut i vida musikvärlden – utan den orkester som gjort

Svenska Akademiens ordbok tar upp *belyssna* men säger samtidigt att det är "numera knappast brukligt".

honom till en av Sveriges mest belyssnade låtskrivare."

Jag tror aldrig att jag sett ordet *belyssnad* tidigare. Det finns heller inte i Svenska Akademiens ordlista.

Rune Dahlstrand, Visby

Svar: Svenska Akademiens ordbok tar upp *belyssna* men

säger samtidigt att det är ”numera knappast brukligt”, och det omdömet avgavs 1903. Det är inte heller särskilt vanligt i dag. Men då och då förekommer det. Visst kan man i stället för exempelvis *belyssna en ny skiva* säga *lyssna till* (eller *på*) *en skiva*. Men i passivum och i participformer fyller ordet sin plats: ”skivan har belyssnats av tusentals fans”, och det exempel du hittat ”en av Sveriges mest belyssnade låtskrivare”.

Ordet *avlyssna* passar inte här, eftersom det antyder att man lyssnar till något som man egentligen inte borde höra: ”jag råkade avlyssna ett samtal mellan två tonåringar på bussen i dag”, ”polisen har avlyssnat hans telefon”.

Så nyord är det inte, snarare ett ovanligt ord som ändå då och då behövs.

Birgitta Lindgren

Grönlandskanamn

Många ortnamn på Grönland har både ett grönländskt och ett danskt namn. Vilket bör man använda när man skriver på svenska?

Erik Lidbaum,
Svenskläroverforeningen

Svar: Numera använder man så gott som alltid de inhemska, grönländska namnen. Man bör alltså skriva *Nuuk* i stället för det danska *Godthåb*, *Qaqortoq* för *Julianeåb* och *Paamiut* för *Fredrikshåb*.

Claes Garlén

Catering

Är *catera* (mat alltså, av ordet *catering*) acceptabel svenska?

Eller bör det stavas *catra*? Om inte, vilken synonym föreslår ni?

Elin Ingves

Svar: Båda formerna förekommer. Egentligen är inget särskilt lyckat på svenska. Men det är inte *cater* eller *catering* heller.

Man borde hellre som verb använda *beställa* eller – om det är det som avses – *leverera* mat.

Av alternativen *catera* och *catra* är dock *catra* lite bättre. Det är nämligen vanligt att man slopar stumt *e* i böjda eller avledda former till lånord. Jämför *container*, pl. *containrar*.

Men riktigt bra är inte *catra*. Man kan ju tro att det uttalas /katra/. Bättre skulle det bli – om man vill ha det

engelska ordet och bevara uttalet – att försvenska stavningen: *kejter*, *kejtra*, *kejtring*. Så har ju skett med andra engelska ord: *strejka*, *strejka* (av *strike*), *tejp*, *tejpa* (av *tape*), *rejv*, *rejva*, *rejvare* (av *rave*).

Birgitta Lindgren

Ja, det gör det

Vid otaliga tillfällen har jag hört följande typer av ordväxling: ”Det blir nog en trevlig kväll ikväll!” – ”Ja, det gör det nog”.

Kan man verkligen besvara en fråga eller ett påstående som innehåller former av *bliva* med svar som innehåller former av ordet *göra*?

Jag har diskuterat företelesen med min mamma och andra i hennes ålder (ca 55 år), som verkar vara de som använder orden på detta sätt mest frekvent. De ser inga konstigheter i uttrycken, men jag tycker att det låter helt fel!

Lisa Carlsson

Svar: Vid vanliga verb är det i stort sett obligatoriskt att i ett svar använda en form av det s.k. pro-verbet *göra*. Exempelvis säger man ju ”Kör du bil?” – ”Ja, det gör

jag”, ”Kommer han hem till middagen?” – ”Nej, det gör han inte”.

När det finita verbet är ett hjälpverb, upprepas dock detta i vissa fall, t.ex. ”Kan du köra bil?” – ”Ja, det kan jag”, ”Ska han komma hem till middagen?” – ”Nej, det ska han inte”.

Sedan finns det några hjälpverb som befinner sig i en gråzon mellan de nämnda grupperna. Och här kan man liksom du bara konstatera att bägge varianterna förekommer.

I Svenska Akademiens grammatik beskrivs förhållandena så här: Vid verb som t.ex. *bli*, *finnas* och *vilja* har olika språkbrukare olika språkkänsla: en del föredrar att upprepa verbet medan andra föredrar *göra*: ”Blev han polis?” – ”Ja, det blev/gjorde han”, ”Vill du det?” – ”Ja, det vill/gör jag.”

Claes Garlén

Lång eller längd?

Företaget Apoteket har i vår en kampanj om tand- och munhygien och ska då ordna ett rekordförsök i världens längst pågående kyss. På hemsidan kallar man detta för: ”Världsrekordförsök i

långdkyssning”.

Kan det heta *långdkyssning*? *Längd* står väl för en sträcka, inte en tidsrymd? Kanske *långkyssning* är mer korrekt?

Madeleine Bäck,
Apoteket.se

Svar: Det är svårt att komma på något annat ord sammansatt med *längd-* där *längd* avser tid. Däremot finns det några med *lång-*: *långfilm*, *långhelg*, *långläxa*, *långpromenad*. Så *långkyssning* hade nog varit bättre. Men nu har ni ju redan sagt *långdkyssning*. Otänkbart är det inte. Så det kan väl vara hugget som stucket.

Birgitta Lindgren

Immunogenitet

ett ämne som ger upphov till ett immunsvår sägs vara *immunogent*.

Bör substantivet till detta heta *immunogenitet* eller *immunogenicitet*? Och heter det *antigenicitet* eller *antigenitet* till *antigen*?

Peter Stjärnkvist

Svar: Substantivbildningar på *-icitet* används framför allt när det finns ett adjektiv som slutar på *-isk*: *autentisk*

-autenticitet, *elastisk-elasticitet*, *konisk-konicitet*, *plastisk-plasticitet*.

När det inte finns ett sådant adjektiv att utgå ifrån, används vanligtvis avledning med hjälp av det kortare suffixet *-itet*. Ett fåtal av många exempel:

abnorm-abnormitet, *flexibel-flexibilitet*, *immun-immunitet*, *patogen-patogenitet*.

Märk särskilt det sista exemplet, som ju är likvärdigt med de ord du frågar om: *immunogen-immunogenitet* och *antigen-antigenitet*.

Även om det går att hitta undantag från dessa tumregler, förespråkar vi de former som följer och som dessutom är de kortaste: *antigenitet* och *immunogenitet*.

Claes Garlén

Hawaiiispel

Jag undrar om ni vet varifrån uttrycket *hawaiiispel* kommer.

Att det betyder oorganiserat och okonstruktivt spel vet jag, men min sambo påstod att uttrycket är rasistiskt och ifrågasatte sportkommentatorernas rätt att använda detta ord. Vad tycker ni? Är det ett angrepp på ögruppen Hawaii och dess befolkning? Eller är det ett harmlöst

uttryck som bara uttrycker en spelstil?

Barbro Griphult

Svar: Enligt Nationalencyklopedins ordbok används *hawaiiispel* i fråga om ett lagspel ”som böljar fram och tillbaka utan hårda tacklingar, ofta med många mål som resultat”. Det anses som ”något nedsättande”.

Fast lite grand gnager en misstanke om att det ändå kan vara en smula rasistiskt.

Det har troligen – enligt ordboken – använts sedan 1980-talet. Andra uttryck är *hawaiiibockey*, *hawaiihandboll*, *hawaiiifotboll*. Sannolikt avses med dessa uttryck att spelet liksom den hawaiianska musiken och dansen tycks bölja fram och tillbaka och vara svajigt. Även om sådant spel i allmänhet inte anses bra eller tas som tecken på ojämn form, så

kan uttrycken inte egentligen sägas vara rasistiska. Det är ju musiken man sannolikt har associerat till, inte till någon föreställning om hur hawaiianer är. Fast lite grand gnager en misstanke om att det ändå kan vara en smula rasistiskt. Och man kan naturligtvis inte vara säker på hur folk tolkar uttrycken. Om nu hawaiianer skulle protestera mot detta och anse det rasistiskt, så måste man ta hänsyn till det.

Claes Garlén

Logiska bisatser

Är det logiskt att säga ”Tittar vi på vädret i morgon, blir det regn”?

Olle

Svar: Man kan ju lite näsvist säga att det i så fall vore bäst att inte titta på vädret i morgon, om man vill slippa regn.

Den här typen av konstruktion är en språkvårdsklassiker. Ofta får meningen ”Tittar man på en skalbagge uppifrån, sönderfaller den i fyra delar” symbolisera själva fenomenet. Ytterligare ett exempel är ”När vi granskade bokföreläsningen, fattades det

100 000 kr”. Det villkor man ger i bisatsen i sådana här meningar kan inte utgöra en rimlig logisk förutsättning för utsagan i huvudsatsen. Det är naturligtvis inte så att skalbaggen sönderfaller i fyra delar bara för att man tittar på den. Inte heller var det granskningen som åstadkom att pengarna saknades, lika lite som vädret kan påverkas av att vi tittar på det. Otvetydiga formuleringar vore ”Tittar man på en skalbagge uppifrån, tycks den sönderfalla i fyra delar”, ”När vi granskade bokföreläsningen, såg vi att det fattades 100 000 kr” och ”Tittar vi på vädret i morgon, kan vi se att det blir regn”.

Men att avvisa meningar som ”Tittar vi på vädret i morgon, blir det regn” och kalla dem ologiska är att driva kravet på logik för långt. I själva verket accepterar vi dem ofta utan att reagera, och vi förstår dem på rätt sätt. Vi förstår att den inledande bisatsen beskriver en språkhandling eller en mental handling och att den följande huvudsatsen beskriver fakta.

Ola Karlsson

Flera frågor finns i Frågelådan på <www.språknämnden.se>.

ANNONS

Datorn behöver statistik och grammatik

ANNA SÅGVALL HEIN

Det är lätt att skoja med en del resultat av maskinöversättning: "Vad kan vi lära av det" blir "What can we faith of it". Då gör man sig dum. I ett språkpolitiskt perspektiv kan maskinöversättning förstärka demokrati och medborgarinflytande, och den tekniska utvecklingen går fort. Anna Sågvall Hein, professor i datorlingvistik, ger här en grundkurs. Vilken översättningskvalitet är önskvärd? Vilka olika metoder finns för maskinöversättning? Vad står på tur för forskningen?

Maskinöversättning handlar om att få datorer att översätta från ett språk till ett annat. Erfarenheten visar att det med varierande resultat är möjligt. Man kan förse datorer med språkkunskap och programmera dem till att använda kunskapen för att översätta. Den stora frågan är hur bra det kan bli.

Rent allmänt kan man säga, att ju mer språkkunskap översättningsprogrammet har till sitt förfogande, desto bättre blir översättningen. Maskinöversättning inriktas som regel mot fack- och brukstext av olika slag. Skönlitterär översättning är en konst i sig, där datorn främst kan erbjuda språkteknologiska hjälpmedel i form av lexikon, texter och språkprov jämte språkligt anpassade sökmetoder.

Kvalitet

När det gäller mänsklig översättning är kraven på kvalitet höga. Man förväntar sig vanligen samma språkliga kvalitet på den översatta texten (målspråkstexten) som på originaltexten (källtexten), och att målspråkstexten förmedlar innehållet i källtexten på ett adekvat vis. Vid maskinöversättning är bilden mera varierad. Här handlar det inte enbart om att få fram en översättning som håller samma, eller i det närmaste samma, kvalitet som en mänskligt översatt text. Det finns också andra,

mindre ambitiösa syften. Ett kan vara att snabbt få fram en grovöversättning som ger en ungefärlig uppfattning om textens innehåll. Då kan man överse med vissa språkliga brister, som t.ex. kongruensfel, otillfredsställande artikelbruk, felaktig ordföljd etc. Man kan då tala om *begriplighetskvalitet*. Ett annat syfte kan vara att skapa en bas för informationssökning på olika språk. Sådan sökning inriktas som regel mot texternas innehållsord, och i det sammanhanget spelar grammatiska brister i de översatta texterna mindre roll.

Begriplighetskvalitet är ett mycket specifikt begrepp. Om de fel som finns i översättningen inte är fler och mer allvarliga än att det lönar sig att redigera översättningen, så kan man tala om *redigeringskvalitet*. Det är också ett vagt uttryck, och olika översättare gör olika bedömningar. I kommersiella sammanhang har man jämfört den tid det tar att maskinöversätta och redigera en maskinöversatt text med den tid det tar att översätta manuellt från grunden. Vissa uppgifter pekar på att man gör en tidsvinst på mellan 50 och 70 procent med maskinöversättning.

Mycket forsknings- och utvecklingsarbete läggs ned på att få fram metoder för att utvärdera översättningskvaliteten. Det handlar både om mänskliga bedömningar och metoder för att mäta kvaliteten automatiskt. Vid mänsklig utvärdering brukar man ta fasta på allmänna kriterier som gäller begriplighet och trohet mot källtexten. Sådan utvärdering är tidskrävande och dyr och kan inte tillämpas storskaligt. Olika bedömare ger dessutom ofta olika svar, som måste vägas samman. Det behövs alltså kompletterande metoder. De automatiska utvärderingsmetoderna går ut på att låta datorn jämföra den maskinöversatta texten med mänskligt översatt

text. Jämförelsen resulterar i likhetsmått, som visat sig stämma relativt väl med mänsklig utvärdering. En förutsättning är dock att referenstexten håller hög kvalitet. Allra bäst faller måtten ut om man har tillgång till flera olika referensöversättningar.

Språkligt avancerade översättningssystem kan anpassas till avgränsade ämnesområden och texttyper, så kallade domäner. Då kan man uppnå en redigeringskvalitet, som ligger mycket nära vad som krävs för publicering. Exempel på domäner som visat sig lämpade för maskinöversättning är väderleksrapporter, datormanualer, litteratur för underhåll av bilar och kursplaner.

Domänanpassning behövs både för översättningssystemets lexikondel och grammatikdel. I en text om bilunderhåll kan man räkna med att finna tekniska termer av ett slag som inte finns med i ett allmänspråkligt lexikon, t.ex. *axialspel*. Ordet *åker* som verbform finns troligen med, men inte i betydelsen *odlingsyta*. Att få datorn att skilja ut olika betydelse är svårt, och ju färre alternativ översättningssystemets lexikon upptar, desto bättre förutsättningar för rätt val i översättningen. Ämnesanpassningen innebär alltså att man kompletterar lexikonet med ämnes-specifik terminologi men också gärna reducerar antalet betydelse knutna till flertydiga ord. Vanligen bygger man det domänanpassade lexikonet utifrån en samling översatta texter av aktuellt slag, en så kallad *översättningskorpus*. Domänanpassning av grammatiken innebär att man kompletterar med texttypiska konstruktioner och stildrag, t.ex. användning av bestämd och obestämd form.

Vid maskinöversättning av allmänspråkliga texter kommer man inte lika

långt i kvalitet som med domänavgränsad text. Framför allt beror det på att lexikonet måste ta upp alla tänkbara betydelser av likalydande ord, och att datorn sedan måste försöka skilja ut den rätta i textsammanhanget. När man översätter allmänspråklig text, får man som regel nöja sig med begriplighetskvalitet.

Översättningsmetoder

Det finns olika metoder för maskinöversättning. Grovt sett kan de grupperas i direktöversättning, transferöversättning och statistisk översättning.

Direktöversättning är den enklaste och äldsta metoden. Översättningen sker ord för ord eller fras för fras med hjälp av ett översättningslexikon. Språkskillnader som yttrar sig som översättningsproblem hanteras med hjälp av specifika regler, vilka vanligtvis formuleras för enskilda ord. Olika direktöversättningssystem uppvisar mycket olika resultat; det beror på omfång och kvalitet på lexikonet samt på hur väl översättningsreglerna täcker de aktuella översättningsproblemen. De kan ha att göra med ordföljd, böjning, prepositionsbruk och tempus. Ett avancerat direktöversättningssystem har också viss grammatisk kompetens. Den omfattar vanligen ordklass- och böjningsinformation samt vissa ordföljdfrågor. Men någon fullständig meningsanalys görs inte. Därför kan datorn få svårt att skilja mellan till exempel subjekt och objekt.

Ett system för **transferöversättning** grundar sig på en fullständig analys av hela meningen; det är en avgörande skill-

nad gentemot ett direktöversättningssystem. Endast genom en fullständig analys av hela meningen kan man med säkerhet känna igen subjekt, objekt och andra grammatiska funktioner.

Översättningen i ett transfersystem sker i tre huvudsteg: 1) analys av källspråksmeningen med en satslösningsstruktur som resultat, 2) översättning av källspråkets satslösningsstruktur till en satslösningsstruktur på målspråket samt 3) generering av en målspråksmening utifrån målspråkets satslösningsstruktur. Själva översättningssteget benämns *transfer*, d.v.s. överföring. Det är också där som översättningsproblemen tas om hand med hjälp av särskilda transferregler.

Satslösningsstrukturen innehåller uppgift om grammatiska funktioner. Transferreglerna kan därigenom göras mer generella än översättningsreglerna i ett direktöversättningssystem, vilka vanligtvis tar sikte på enskilda ord. Det innebär att antalet översättningsregler kan göras mindre, och att det är lättare att få regelsystemet heltäckande än i ett direktöversättningssystem. Avgörande för hur bra transfersystemet översätter är kvalitet och täckning på grammatiken.

Grammatiska skillnader som måste kunna hanteras av ett översättningsprogram för kvalitetsöversättning kan yttra sig på många vis. I ett svensk-engelskt sammanhang är t.ex. ordföljden mellan subjekt och predikat ett generellt problem. Där svenskan har omvänd ordföljd, alltså predikatet före subjektet (*då kom han*) till följd av inledande adverbial har

Man vinner mellan
50 och 70 procent
av tiden med
maskin-
översättning.

engelskan rak (*then he came*). För att systemet ska kunna ge en korrekt engelsk översättning av en svensk mening med omvänd ordföljd måste det alltså hitta subjektet. Det kräver i sin tur att satsinledande adverbial känns igen, oberoende av om de utgörs av enskilda ord eller hela satser. För uppgifter av detta slag är ett transfersystem mer lämpat än ett direktöversättningssystem.

Med hjälp av transferregler kan man också uttrycka lexikala val som kan göras utifrån den grammatiska kontexten. Om man t.ex. vill översätta verbet *anta* till engelska, så finns det åtminstone två alternativ, *suppose* eller *admit*. För valet mellan de båda kan man utgå från objektet. Om objektet är en att-sats, bör översättningen bli *suppose*, medan den bör bli *admit* om objektet är en person. Exempel av liknande slag är *lämna information* → *provide information* (inte *leave*), *ägare till en bil* → *owner of a car* (inte *to*). Även många andra problematiska konstruktionsskillnader mellan språken kan uttryckas mer generellt och bättre i ett transfersystem än i ett avancerat direktöversättningssystem.

Så kallad **statistisk maskinöversättning** är en översättningsstrategi som kommit på bred front under senare år. Det är en form av direktöversättning utan särskilda översättningsregler. Det specifika med metoden är att översättningslexikonet skapas automatiskt genom datamaskinell bearbetning av stora mängder översatt text. Käll- och måltext länkas ihop meningsvis, frasvis och ordvis, hu-

vudsakligen med hjälp av statistiska metoder. Utmärkande för detta så kallade länklexikon är att det innehåller många olika alternativ men ingen lingvistisk information. Förutom länklexikonet innehåller de statistiska översättningssystemen en enkel ordföljdsmodell för målspråket, som också den är automatgenererad på statistisk grund. Därtill kommer metoder för att välja ut den mest sannolika översättningen bland de många alternativ som skapas.

Mycken forskning ägnas i dag åt statistisk maskinöversättning och resultatet är förvånansvärt bra. Men det är svårt att komma fram till tillförlitliga utvärderingsmodeller, som kan tillämpas storskaligt.

Forskning pågår också om hur man ska kunna komplettera de statistiska

modellerna med lingvistisk kunskap för att förbättra kvaliteten. Den största fördelen med statistisk maskinöversättning är att det kan gå på ett par veckor att skapa ett system för ett nytt språkpar, förutsatt att man har stora översättningsmängder av god kvalitet. Det handlar om hundratusentals meningsspar. De första försöken med statistisk maskinöversättning gällde engelska och hindi respektive arabiska.

Systran

Det mest använda översättningssystemet i dag heter *Systran*, som enligt uppgift från företaget utför sju miljoner översättningar per dag. Man hävdar vidare att 500 årsverken har investerats i forskning och utveckling av systemet. Det kan närmast

Väderleksrapporter, kursplaner och litteratur för bilunderhåll passar maskinöversättning.

betraktas som ett avancerat direktöversättningssystem. Systran står för *System translation*. Det kom i en första version för översättning mellan ryska och engelska redan 1969. I dag omfattar systemet mer än 36 språkpar. Det finns i en kommersiell version, som i huvudsak är inriktad på översättning av allmänspråk, men till vilken man kan köpa särskilda ämneslexikon. Man kan prova den allmänna versionen på <<http://babelfish.altavista.com>>. Vidare finns det en version som är speciellt anpassad till den europeiska unionens behov, EC Systran. Med hjälp av denna version utfördes år 2000 närmare 100 000 översättningsuppdrag. Lexikonet omfattar mer än 1 600 000 lexikonenheter fördelade på 20 ämneslexikon. Kvaliteten på översättningen mellan de olika språkparen varierar beroende på hur mycket de olika delsystemen utvecklats och "tränants". Längst har man kommit med engelska-franska.

Systranmoduler för översättning från svenska och danska till engelska utvecklades under 2003 i samarbete mellan EU, det franska företaget Systran och, för svenskans del, Institutionen för lingvistik vid Uppsala universitet. Från forskningsassistenterna Ebba Gustavii och Eva Pettersson lånar jag fyra exempel på översättningsproblem, som dök upp i arbetet med den svensk-engelska modulen.

Ex. 1: *Enskilda företagare som inte bildat bolag klassificeras hit.* → *Individual entrepreneurs that have not formed companies are classified here.*

Systemet känner igen *bildat* som uttryck för perfektum, trots att hjälpverbet är utelämnat, och översätter korrekt *have formed* med negationen *not* på rätt plats. Passiv-

formen *klassificeras* översätts också korrekt i rätt tempus.

Ex. 2: *När byarna kontaktades hade de inte ens utsatts för influensa.* → *When the villages were contacted had they not even been exposed to flu.*

Systemet hittar inte subjekt och predikat och ger därför fel ordföljd. Svårigheten med att finna subjektet ligger i att meningen inleds med en bisats, och att systemet inte gör någon fullständig satsanalys.

Ex. 3: *Vad kan vi lära av Arrawetestammen?* → *What can we faith of the Arawete?*

På grund av frågesatskonstruktionen hittar systemet inte sambandet mellan *kan* och *lära* och ser därför inte heller att *lära* är ett verb.

Ex. 4: *Extrapoleringen går till så här.* → *The extrapolation goes to so here.*

Systemet känner inte till partikel verbet *gå till* och översätter därför felaktigt ord för ord med olyckligt resultat.

Den svensk-engelska modulen utvecklades under åtta månader. Målsättningen var att översättningarna skulle uppvisa begriplighetskvalitet. När projektet var slut återstod fortfarande en del problem, till exempel frågor, sammansatta konjunktioner, ordföljd i underordnade satser och vissa uttryck som *65-åring* (översätts *ej*), *klockan 12* (*o'clock 12*). Ändå visade det sig att den svensk-engelska modulen hävdade sig väl i jämförelse med andra moduler som utvecklats under väsentligt längre tid, t.ex. den grekisk-engelska. Det svensk-

engelska systemet, jämte ytterligare 34 språkpar, finns att prova på <www.systransoft.com>. Den svensk-engelska modulen tillsammans med ytterligare 14 språkpar finns numera också tillgänglig kommersiellt.

Multra och Mats

Ett exempel på ett transfersystem är *Multra*, som utvecklats vid Uppsala universitet. *Multra* översätter från svenska till engelska men kan vidareutvecklas till att omfatta andra språkpar och språkriktningar. Målsättningen med *Multra* är hög översättningskvalitet inom begränsade domäner. Den första domän som utforskades i arbetet med *Multra* var servicelitteratur för buss- och lastbilsunderhåll från Scania CV AB; här följer ett exempel på översättning med *Multra*:

Ex. 5. Eftersom denna beskrivning behandlar flera liknande modeller av växellådor, kan utseendet på komponenter skilja sig något från det som visas på bilderna. → As this description deals with several similar models of gearboxes, the appearance of components can differ slightly from what is shown on the illustrations.

Översättningen bygger på en fullständig analys av den svenska meningen. Meningen har omvänd ordföljd beroende på ett inledande adverbial, en bisats. Bisatsen har analyserats, och analysatorn har återfunnit det böjda verbet *kan* i positionen därefter och subjektet *utseendet på komponenter* i positionen närmast efter verbet. Subjektet och övriga delar av meningen har översatts, och den engelska meningen har kunnat genereras med rak ordföljd i enlighet med den engelska grammatiken.

Som andra transfersystem ställer *Multra* stora krav på språkkunskap och det är svårt att få fram grammatik som täcker all meningsvariation. För meningar som inte täcks helt av grammatiken produceras ingen sammanhängande satslösningstruktur, enbart delanalyser. En översättning, som bygger på delanalyser är mindre tillförlitlig än en som grundar sig på en fullständig analys. I sin ursprungliga form översatte *Multra* därför enbart sådana meningar där det fanns en fullständig analys; övriga meningar lämnades oöversatta. Men erfarenheten visade att det är bättre med en bristfällig översättning än ingen översättning alls. *Multra* har därför kompletterats med strategier för översättning av delanalyser i de fall grammatiken är otillräcklig.

Detta har skett i *Mats*, som är en utvidgad version av *Multra*. *Mats* levererar alltid en översättning; det är med andra ord robust. De delar av den översatta texten som inte bygger på en fullständig satslösningstruktur markeras med en särskild färg för att underlätta granskning och eventuell redigering. Även andra problem som har att göra med ofullständighet i språkbeskrivningen färgmarkeras, t.ex. att ett ord saknas i lexikonet. *Mats*-systemet är därigenom inte bara robust utan också transparent, d.v.s. man kan bland annat se vilken analys som gjorts och vilka regler som tillämpats.

Den som vill se prov på en översättning med *Mats* kan gå till <www.lingfil.uu.se/MATS/demo.html>. Det är en jordbrukstext från EU. Exemplet upptar också en jämförelse med en mänskligt utförd översättning, d.v.s. en referensöversättning, och två likhetsmått, som visar den maskinöversatta textens överensstämmelse med referensöversättningen. På

samma adress finner man också den färgmarkerade översättningen. Man kan också följa de olika stegen i översättningen av en exempelmening samt titta in i lexikonet. Fortsatt forskning och utveckling av Mats inriktas bland annat mot att effektivisera analysen, vidareutveckla grammatiken samt förbättra metoderna för robust översättning. Man arbetar också med att utveckla effektiva metoder för att anpassa lexikon och grammatik till nya domäner. Att inkludera nya språkpar är också angeläget.

Återanvändning

Tidigare översättningar utgör en viktig kunskapskälla i arbetet med maskinöversättning. Man brukar i det här sammanhanget tala om *återanvändning* av översättningar. Ett användningsområde är statistisk maskinöversättning, som nämnts ovan. Det finns nu datorprogram som automatiskt kopplar samman käll- och målspråksmeningar parvis med en precision på närmare 100 procent även om texterna skiljer sig åt i fråga om meningsindelning. Av sådana meningspar kan man bygga så kallade *översättningsminnen*, som kan användas både för manuell och automatisk översättning. Man kan också gå vidare med sådana meningslänkade texter och låta datorn söka ut översättningar av ord och sammanhängande fraser. Även dessa så kallade ordlänkingsprogram kan lyckas riktigt bra och fånga upp närmare 80 procent av översättningarna. De material som skapas av ett sådant program kan gå direkt in i ett statistiskt översättningssystem som dess översättningslexikon. De kan också

vidareutvecklas och tillföras lingvistisk information för användning i andra typer av översättningssystem.

Utvecklingen av lexikonet för svenska Systran byggde på ordlänkningstekniker. Först togs en rå version av ett svensk-engelskt översättningslexikon fram. Därefter vidareutvecklades och förfinades en del av

lexikonet för ett ämnesområde (jordbrukstexter). Den totala översättningskorporusen, ur vilken lexikonmaterialet extraherades, bestod av 118 svenska EU-dokument med engelska översättningar, som täckte 20 ämnesområden. Totalt handlade det om 773 551 löpande ord; jordbruksdelen be-

stod av 103 589 ord. Det resulterande lexikonet omfattar totalt 27 363 uppslagsord och jordbruksdelen 6 114 samt 300 flerordsenheter inklusive 127 partikelverb.

Framtiden

Allt oftare kommer den enskilde medborgaren att träffa på maskinöversatt text. Det är nu t.ex. möjligt att med en enkel knapptryckning få fram en översättning av en webbsida. Alltfler kommer att utnyttja den möjligheten. Särskilt intressant blir det givetvis att snabbt kunna få fram en grovöversättning från språk som man själv inte behärskar. Genom utveckling av den mobila IT-tekniken kommer man i ökande utsträckning att få tillgång till maskinöversättning via webben. Det är av stor betydelse, när man är ute på resor i länder där engelska inte är var mans egen- dom. I en praktisk situation kan det vara bättre att få en vägbeskrivning på dålig

Hellre en
vägbeskrivning
på dålig svenska
än en obegriplig
på god kinesiska.

svenska än en obegriplig på god kinesiska. Samtidigt finns i det i dessa sammanhang ingen kvalitetsgaranti, och man löper risk att vänja sig vid ett dåligt språk och påverkas av det i sin egen språkutövning. Det är alltså av stor vikt att kvalitetssäkra och höja kvaliteten på maskinöversättning.

Potentialen för fortsatt utveckling och forskning som leder till högre översättningskvalitet är stor. Det handlar inte främst om att finna nya metoder utan att vidareutveckla och kombinera dem som finns.

Även om man har ett bra översättningssystem så får man räkna med många månaders arbete för att anpassa det till nya domäner och språk. Det handlar om att bygga upp språkliga resurser samt träna och utvärdera systemen till önskad kvalitet. En viktig forskningsuppgift i det sammanhanget är att vidareutveckla de metoder som redan nu finns för att automatisera uppbyggandet av de språkliga resurserna. Det viktigaste råmaterialet för detta arbete är stora mängder redan översatt text. Att samla in sådana datamängder och lingvistiskt analysera och kategorisera dem är av strategisk betydelse för den fortsatta utvecklingen av maskinöversättningen.

Utveckling av maskinöversättning från och till svenska är viktigt för att stärka svenskans ställning. Med maskinöversättning från svenska till främmande språk kan svenska i ökande utsträckning användas som källspråk i yrkeslivet och risken för domänförluster minskas.

Maskinöversättning från främmande språk till svenska kan göra den globala textproduktionen storskaligt tillgänglig,

inte minst den som sker på Internet. Härigenom ökar möjligheterna för den enskilde medborgaren att förstå och ta del av den internationella utvecklingen, politiskt såväl som ekonomiskt. I det sammanhanget kan konstateras att engelskans andel av textmängden på Internet kontinuerligt minskar.

Uppenbart är också att det finns särskilda behov av maskinöversättning från och till invandrarspråken och de svenska minoritetsspråken för att stärka deras och språkbrukarnas ställning i det svenska samhället. Det är många och språkteknologiskt delvis outforskade språk det handlar om. Här framstår den vidare utvecklingen av de statistiskt baserade maskinöversättningssystemen som särskilt lovande. Man kan snabbt och med små personliga resurser åstadkomma begriplig maskinöversättning, förutsatt att man har tillgång till stora mängder översatt text.

Att utveckla maskinöversättning för svenska är alltså en uppgift som bör placeras högt på den språkpolitiska dagordningen, inte minst av demokratiska och näringspolitiska skäl. Låt mig sluta med att än en gång nämna några av de mest angelägna uppgifterna: uppbyggandet av språkliga resurser för nya domäner och språk för existerande översättningssystem, storskalig insamling och analys av översatt text för olika slags återanvändning, förbättring av statistisk maskinöversättning med lingvistiska metoder samt vidareutveckling av metoder för automatisk kvalitetsbedömning. ■

Anna Sägval Hein är professor i datorlingvistik vid Uppsala universitet.

NOTERAT

Forskningspengar!

Svenska språknämnden utlyser ett anslag på 75 000 kronor ur Fonden för forskning i modern svenska. Pengarna kan sökas av såväl disputerade som odisputerade forskare. Ansökan kan gälla i princip vilken forskningsuppgift som helst inom modern svenska.

Svenska Akademien beslutar om utdelning ur fonden efter förslag från Språknämndens styrelse. Beloppet kan fördelas på flera ansökningar och kan gälla såväl en separat undersökning som en del av en större studie.

Mer information finns på Språknämndens webbplats <www.spraknamnden.se>.

Intresseanmälan med projektpresentation kan skickas till Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm. Den ska vara inne senast den 15 april.

Grannspråken

Hur förstår sammanlagt 1 800 gymnasister i Norden danska, norska och svenska? Det fick man veta på en konferens i

Köpenhamn 13–14 januari. Hör- och läsförståelse har testats. Norrmän och färingar ligger i topp. Annars kan resultaten synas nedslående, i synnerhet gäller det danskars och svensks inbördes förståelse. Men då ska man betänka två saker. De undersökta är faktiskt mycket unga. Så gott som alla ungdomar, åtminstone i Sverige, säger sig inte ha fått någon som helst undervisning om grannspråken. Därför kan resultaten lika gärna tolkas som bevis på att danska och svenska är inbördes förståeliga i viss grad. Mer information om undersökningen finns på projektets egen webbplats

<www.nordkontakt.nu>

På Köpenhamnskonferensen rapporterades också från en undersökning om de ord vi importerar, framför allt från engelskan. Alla språk i Norden har ökat sin import. I svenskan var det 63 importord per 10 000 löpord år 1975 mot 120 år 2000. Men det är stora skillnader mellan olika genrer. I det svenska undersökningsmaterialet fanns 135 importord per 10 000 löpord i reklamannonser mot bara 33 i nyhetsartiklar. Man kan gå in på projektets webbplats <www.hf.uib.no/moderne/> och läsa mera.

Konferensdeltagarna manifesterade en viss otålighet, framför allt om grannspråksförståelsen: dags

att skrida till handling. Skolans utomordentligt centrala roll påpekades av flera, inte minst av Nordiska ministerrådets generalsekretäre Per Unckel.

Birgitta Lindgren

Nordisk språkpolitik

Nordens språkråd har nu utarbetat ett förslag till en ny nordisk språkpolitik, där man tar hänsyn till den aktuella språksituationen i Norden. Det är i form av en deklARATION, som de nordiska kultur- och utbildningsministrarna så småningom skall skriva under. Därtill finns ett lite längre bakgrundsdocument. Den som är intresserad att ta del av förslaget och komma med synpunkter kan gå in på <www.norden.org/sprak>.

Birgitta Lindgren

Det vackraste ordet

I en läsartävling om svenskans vackraste ord i Sydsvenska Dagbladet nyligen föll juryn för *hamna* med följande motivering: ”när man helt plötsligt befinner sig på en plats dit man inte köpt biljett, dit man inte visste att man skulle komma, en plats som kan överraska, inspirera eller skrämna. En plats som kan

förändra livet”. Det var ganska oväntade ord som hamnade i finalen. Förutom *hamna* fanns t.ex. *anilin*, *ingenting*, *pjäxa*, men även det sydsvenska *fubbik* ’dumskalle’.

Tidningen hade inspire-rats till denna tävling av en liknande tysk tävling. Där vann *Habseligkeiten* ’tillhörighet’ med motiveringen att ordet tar fram motsatsförhållandet mellan den mänskliga strävan efter ägande (*haben*) och omöjligheten att uppnå salighet (ty. *Seligkeit*). Vi påminner också om ordtävlingen 2001 för förskolebarn som Läsrörelsen och Alfons Åberg arrangerade. Där vann Wiktor Nilsson, 2,5 år, med *fickla* ’lysa med ficklampa’.

Birgitta Lindgren

Dansk dubbelhet

Dansk språkpolitik har två ansikten. Å ena sidan förebildliga initiativ för att danskan inte ska slås ut av engelska i utsatta domäner och för att öka danskunskaperna. Nyligen gav regeringen 12 miljoner till Dansk Sprog-nævn och Det Danske Sprog- och Literaturselskab för att utveckla språkteknologi och ordboksbestånd i allmänhetens tjänst.

Å andra sidan fientlighet mot alla modersmål utom danska. Utbildningsminis-

tern hindrar Århus kommun från ett försök med arabisk-språkiga skolklasser.

Regeringens stödparti Dansk Folkeparti vill förbjuda information från sjukhus och myndigheter på annat språk än danska.

Så kan språkpolitisk populism fungera. Ett

Dansk språkpolitik har två ansikten.

mycket berättigat krav med folkligt stöd – danska som huvudspråk – blir sprängbräda för andra, främlingsfientliga syften, om inte ansvariga politiker klarar att formulera en sammanhängande språkpolitik.

Rättighetsperspektivet i svenska *Mål i mun* (SOU 2002:27) ger hyggliga utgångspunkter: rätt till det gemensamma huvudspråket, rätt till det egna modersmålet, rätt till främmande språk!

Olle Josephson

Till beslut!

För tre år sedan lade utredningen *Mål i mun* fram sitt betänkande med förslag om en svensk språkpolitik: svenska som huvudspråk, rätt till modersmål, lagstiftning, en språkmyndighet, satsning på språkteknologi och mycket

annat. Därefter har den politiska processen varit seg.

Nu har i alla fall regeringen lovat riksdagen en språkpolitisk proposition till hösten. Den 31 januari uppvaktade Horace Engdahl, Svenska Akademiens, Olle Josephsons, Svenska språknämndens, och Inger Lindbergs, professor i svenska som andraspråk, ansvariga statssekreteraren Claes Ånstrand om språkpolitiken.

Statssekreterare uttrycker sig försiktigt, men intrycket var ändå entydigt: regeringen vill ta vara på centrala delar i *Mål i muns* förslag i sin proposition.

Olle Josephson

Det nordiska ljuset

Fransk språkpolitik har skådat det nordiska ljuset. I januarinumret av *Le Monde diplomatique*, husorgan för Europas vänsterliberala intellektuella medelklass, ägnades ett uppslag åt franskans ställning i Europa. Man konstaterar att det är utsiktlöst för franska att på egen hand konkurrera med engelskan. Däremot kunde en romansk allians vara möjlig. Franska, spanska, portugisiska, italienska och kanske rumänska är sinsemellan någorlunda begripliga – ungefär som

svenska och danska. Tänk om alla Europas romansktalande tidigt lärde sig strategierna för att förstå romanska grannspråk och för att anpassa sitt eget tal till andra romansktalande! Då skulle den romanska språkgemenskapen bli tillräckligt stark, skriver Françoise Ploquin i *Le Monde*.

Förebilden är den nordiska språkgemenskapen. Den ömsesidiga skandinaviska språkförståelsen målas kanske i väl ljusa färger i *Le Monde*, men viktigt är att den politiska viljan till språkgemenskap i alla fall finns. Så har det hittills inte varit kring Medelhavet.

Olle Josephson

Föräldrasamtal

Företaget Engelska skolan driver skolor på fem olika ställen i Sverige. Undervisningen är mestadels engelskspråkig, trots att flertalet elever har svenska som modersmål. En av skolorna fick för sig att också utvecklingssamtalen med de svenska föräldrarna borde skötas på engelska. Efter en anmälan har dock Skolverket bromsat denna avveckling av svenska som skolspråk. "Skolverket anser att det inte är förenligt med skollagens krav på öppenhet att inte all information finns på svenska. Trots sitt namn

är Engelska skolan författningsmässigt en svensk

Också utvecklingssamtalen med de svenska föräldrarna skulle skötas på engelska.

grundskola med viss profilering", skriver Skolverket.

Olle Josephson

Minoritetsspråk

Sverige ratificerade i februari 2000 två av Europarådets ramkonventioner så att vi fick fem nationellt erkända minoritetsspråk: finska, meänkieli (tornedalsfinska), samiska, romani chib och jiddisch. Har dessa språk fått en bättre ställning i Sverige de senaste fem åren?

Nja, svarar språkvetarna Kenneth Hyltenstam och Tommaso Milani i en utvärdering de genomfört på uppdrag av riksdagens konstitutionsutskott. Flera orsaker bidrar till att konventionstextens stolta deklarationer inte förverkligas: för lite pengar, okunskap på den avgörande kommunala nivån, dålig information.

Villkoren är också olika

för olika minoritetsspråk. I en annan rapport har Lars

Elenius tagit reda på utvecklingen för samiska, meänkieli och finska i de fem kommuner i norr där de är förvaltnings-språk. Samiska och meänkieli har problem med åldrande talargrupper. Av de minoritetsspråkstalare

Elenius intervjuat använder 85 procent sitt modersmål i den dagliga omgivningen, men bara 30 procent i myndighetskontakterna. Hindren är lika mycket psykologiska som språkliga.

Rapporterna kan beställas från riksdagen.

Olle Josephson

Akademisk språkplan

Ijuni förra året konstaterade en konferens i Oslo att nordiska universitet och högskolor behöver utveckla långsiktiga strategier för språkval och språkstöd. Man konstaterade också att programmen måste utvecklas, utifrån speciella förutsättningar. Matematisk-naturvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet har tagit ett sådant initiativ. Där finns numera en språkgrupp med många kloka idéer. Se <www.teknat.uu.se/sprakgrupp>

Olle Josephson

DEBATT

Viktigaste först?

PER AMNESTÅL

Regeln "börja med det viktigaste", som Lisa Hedström och Lars Melin behandlade i Språkvård 2004/4, är inte allenarådande ens inom journalistiken. Det skriver Per Amnestål, som utbildat många journalister.

Lisa Hedströms och Lars Melins artikel "Ska det viktigaste komma först?" (Språkvård 4/2004) inleds med konstaterandet: "Över allt där professionella skribenter utbildas ges rådet att börja med det viktigaste." Att just detta låter lite väl kategoriskt förtar inte värdet av det författarna skrev. Det var tvärtom intressant att läsa om deras undersökning. Jag tycker ändå att det kan vara läge att påpeka att det i journalistiken – för det är ju främst den det brukar handla om när den här dispositionsprincipen kommer på tal – numera inte alls är så att viktigaste först-modellen är allenarådande.

Den gäller om man med journalistik avser nyhetsrapportering. Men i pressen arbetar man samtidigt med andra genrer. Man stimulerar till och med till detta, till variation för läsarna men också för reportrar, som inte sällan de senaste decennierna tycker sig ha suttit fast i ett ibland monotont så kallat faktarabblande. Genrerna kan vara reportage av mer eller mindre ambitiöst slag men också nyhetskrönikor och analyser, där en medveten strävan är att hitta andra anslag än "det viktigaste först" och andra grepp i berättandet. Många journalister känner sig "nyhetsskadade" när de försöker sig på annat skrivande än rapporterandet men fortfarande inom journalistikens rāmärken.

En som tidigt var ute och påpekade detta är Sören Larsson, som i sin bok *Att skriva i tidning* (1983) propagerar för viktigaste först-principen i nyhetsrapportering – jag upprepar: nyhetsrapportering –

och som i sin följande bok *Berättande journalistik* (1994) med kraft varnar för nyhetsrapportens dominans och för att reportrar lätt blir inkörda på nyhetsartikelns form och inget annat. Det handlar kort och gott och enklast uttryckt om olika sidor av journalistik, olika dispositionsprinciper, olika sätt att skriva.

Ingressen

Något som har hängt med i mångens föreställningsvärld i samband med "det viktigaste först" är också att det skulle finnas en ännu gällande rekommendation att ingresser ska sammanfatta hela artikelinnehållet, varpå brödtexten startar om och berättar samma historia utförligare och i fallande angelägenhetsordning. Och att eventuellt behövlig kortning ska ske bakifrån. Det mesta av detta tillhör historien.

Även om ingressen i en nyhetsartikel startar med det viktigaste berättar den i dag sällan allt. Brödtexten tar vid och fortsätter det påbörjade, helst – anser man på flertalet dagstidningar – utan omstart eller hack för läsflytet. Bättre planering gör det också möjligt att beräkna omfång i förväg så att kortning lättare undviks, och när den ska till ska den inte ske mekaniskt bakifrån: modern teknik gör det lätt att gå in var som helst i text även på en i princip färdig tidningssida och stryka ord eller meningar. På blytiden var det

däremot nödvändigt att i sista stund kunna lyfta hela stycken bakifrån i sätteriet.

Det finns ett undantag i fråga om den nya synen på ingresser. Telegram från nyhetsbyråer har ofta en sammanfattande ingress som ger artikelinnehållet i korthet. Byråerna brukar motivera detta med att nyhetscheferna på tidningsredaktionerna "ändå bara orkar läsa ingresserna", varför ingresserna måste berätta allt. När det gamla direktivet om att text ska kapas bakifrån samtidigt lever kvar på en och annan passiv tidningsredaktion blir resultatet av den här praxisen emellåt otillfredsställande för tidningsläsaren:

Ett TT-telegram med halvfet ingress och två brödtextstycken behandlas av tidningen så, att ingressen först kodas om till mager brödtextstil, eftersom en notis inte ska ha

halvfet ingress i tidningen, varpå – eftersom texten ändå känns lång – kapning sker bakifrån genom att hela sista stycket stryks. Kvar blir två stycken som berättar nästan samma sak; det blir en historia utan slut, eftersom det första stycket från början sammanfattade resten. I stället borde det upprepande mellanstycket ha tagits bort. ■

Per Amnestäl är språkutbildare i dags- och fackpress. Han medverkade senast i Språkvård 2002/1 med ett inlägg om uttryck som "16-årig kvinna".

Viktigaste först-
modellen är inte
alls allena-
rådande.

Du ska ta risker

CLAES OHLSSON

I det nya pensionssystemet ska var och en själv placera en del av sina pensionspengar. Trots prisbelönt information har det nya systemet inte blivit någon succé. Kanske beror det på den hybridpensionär som tonar fram i pensionsinformationen. Claes Ohlsson, doktorand i nordiska språk vid Göteborgs universitet, analyserar språket i PPM:s texter.

I nförandet av premiepensionen 2000 är kanske den största och tydligaste förändringen i den pensionsreform som riksdagen beslutade om 1998. I korthet innebär premiepensionen att alla med pensionsrätt i Sverige avsätter 2,5 procent av den beskattningsbara inkomsten till ett särskilt, personligt pensionskonto. Medlen på kontot kan sedan placeras i någon av de drygt 600 kommersiella värdepappersfonder som tillhandahålls inom premiepensionssystemet. Görs ingen aktiv placering hamnar de framtida pensionspengarna i den statligt administrerade Premiesparfonden. Med införandet av

premiepension följde också en ny statlig myndighet – Premiepensionsmyndigheten eller PPM – vars uppdrag är ”att administrera premiepensionssystemet på ett kostnadseffektivt och rättssäkert sätt”.

Premiepensionsmyndigheten PPM har i princip fått ge namn åt hela det nya systemet. Man väljer sina *PPM-fonder* och kan läsa om hur man bäst lyckas med sitt *PPM-val* i kvällspressen. Den nya myndigheten PPM har också tagit fram det stora informationsmaterial som skickats ut till alla med pensionsrätt. Broschyrerna och informationsmaterialet är riktat till en stor grupp människor – cirka fem miljoner svenskar. Vid sidan av det tryckta materialet har PPM även utvecklat en omfattande och informativ webbplats med information på flera språk förutom svenska. Där finns det möjlighet att komma åt fördjupad information om premiepensionen.

PPM har arbetat hårt för att utveckla ett lättförståeligt och tydligt material kring premiepensionsvalet, ett arbete som rönt en hel del uppmärksamhet. Till ex-

empel har PPM belönats för sin språkhantering och sitt informationsmaterial med ett pris från Regeringskansliets klarspråksgrupp, Lilla Klarspråkskristallen för 2001.

Men med facit i hand efter fyra år har premiepensionen beskrivits som något av ett misslyckande i medierna, och den senaste tiden har diskussionen om premiepensionssystemets framtida utformning tagit fart. Vid det första valtillfället utnyttjade visserligen två av tre sin möjlighet att välja fonder men därefter har antalet aktiva premiepensionssparare minskat för varje år. De allra flesta låter sina medel hamna i den statliga Premiesparfonden genom att inte välja. Premiesparfonden är därmed den största av alla de fonder som ingår i premiepensionssystemet.

Varför har inte sparandet i fonder inom premiepensionssystemet lyckats särskilt bra? Har det med informationen att göra och vad står det egentligen i de broschyrer som hamnar i våra brevlådor? För att få svar på den frågan arbetar jag med en språklig analys av PPM:s texter med tonvikt på samspelet mellan ordval, innehåll och budskap. Jag har främst inriktat mig på texter till den enskilde svensken med premiepensionsrätt men också inkluderat en del annat material – för närvarande omfattar mitt samlade material cirka 58 000 ord. Innehållet kommer från ett femtontal olika broschyrer, Fondkatalogen för 2003, PPM:s pressreleaser samt utdrag från PPM:s webbplats.

Vem är läsaren?

En tydlig skillnad finns mellan PPM-materialet och jämförbara texter. I PPM:s

texter är pronomen i andra person singular mycket vanliga, *du*, *dig* samt *din*, *ditt* och *dina* hör till de allra vanligaste orden. Att tilltalet är riktat till en tänkt läsare, tilltalad med *du*, är kanske inte så konstigt. Det är inget nytt i svenska myndighetstexter. Bruket kan ses som en del i in-

Alla dessa *du* är kopplade till handlingar.

formaliseringen av det svenska samhället och svenska myndigheter som tog fart för cirka trettio år sedan. Möjligen kan just den stora mängden *du* (och andra pronomen) i PPM-materialet vara förvånande. Svenskan har ju så många möjligheter att undvika

direkt tilltal, men i PPM:s texter verkar det direkta tilltalet snarast vara normen. Ett distanserande omtal av läsaren förekommer visserligen, men ganska sparsamt. Ord som *individ*, *person*, *den enskilde* samt *medborgare* och *människa* kan förväntas förekomma vid omtal i myndighetstexter. I PPM-texterna är de ytterst ovanliga eller förekommer inte alls. De ord som används vid omtal är i stället *sparare* eller *pensionssparare* samt *pensionär*. Omtalsbeläggen är dock få i jämförelse med *du*-tilltalet, ett 50-tal i jämförelse med de 1 450 direkta tilltalen med pronomenet *du*.

Alla dessa *du* (och *dig*) är också kopplade till handlingar. Dessa handlingar kan säga en hel del om hur PPM ser på läsaren. Det finns över 1 400 handlingar som är kopplade till ett mottagar-*du* och som nästan alltid uttrycks med ett verb eller en verbkonstruktion. De allra flesta verben har med praktiska handlingar att göra. Läsaren *skickar in*, *tar kontakt* och *ändrar sin adress* till exempel. Dessutom kan läsa-

ren t.ex. *dö* samt *gifta* eller *skilja sig*. Vid sidan av den stora gruppen ”verb med praktisk användning” kan två andra ganska tydliga teman urskiljas vid genomgången av verbbeläggen.

Det första temat rör verbanvändningar kring sparande, fonder och finans. Här är former och konstruktioner för verbet *välja* vanligast med 180 belägg. Utan undantag är det fonder läsaren ska välja eller har möjlighet att välja. De vanligaste formerna är *väljer* (63 belägg) samt *kan välja* (60 belägg). Till temat hör också verb som *byta* (fonder), *fördela*, *investera*, *kombinera*, *köpa*, *placera*, *spara* och *sälja*. Sammanlagt finns drygt 300 verbbelägg för fondsparande och -hanterande av de totalt 1 450 handlingarna som tillskrivs ett mottagar-du.

Det andra temat som framträder rör hantering av risk och ansvar för den egna pensionen. Antalet belägg är inte lika många som för föregående tema, men ett drygt 100-tal kan urskiljas. Dit hör verb som *känna*, *tro*, *tycka* och *tänka* som sammanlagt står för cirka 40 belägg kopplade till mottagar-duet. Exempel på sådan användning är följande två utdrag från PPM-broschyrer. (Kursiveringarna i citaten är mina.)

För att få en risknivå som *du känner* dig bekväm *med* kan du välja både aktie- och räntefonder.

Börja med att fråga dig själv vad *du tycker* om risk? Hur reagerar du när ditt sparande ökar eller minskar i värde?

Den här typen av verb uttrycker ett slags

evaluering eller hantering av risk. En hantering som också tydligt åläggs läsaren. Förutom denna riskvärdering hör också en grupp verb som uttrycker ansvar för det egna (fond)valet till temat. Ett tydligt exempel kommer från en av PPM:s pressreleaser (19 mars 2002).

Eftersom *du själv ansvarar* för ditt pensionssparande måste *du förstå konsekvensen* av ditt fondval, oavsett om du väljer aktivt eller ej, och även om *du låter slumpen styra*. *Du kan aldrig skylla* resultatet på någon annan.

Till riskhanteringen hör också t.ex. verb som *ansvara*, *inse* och *skylla*. Sammanlagt finns cirka 60 belägg för denna grupp av verb där många fler typer förekommer. Några av dessa verbkonstruktioner är *lär dig*, *löper risk* samt *tar reda på*.

Verbets innebörd avgörs här mer av de sammanhang de står i än av deras grundbetydelse. Vid sidan av riskhantering finns alltså ett personligt ansvar kopplat till läsar-duet i PPM:s texter.

Både tryggt och osäkert?

Den idealiske läsaren – eller modell läsaren – i PPM:s tappning börjar ta form. Läsaren är *du*, tilltalet är individuellt och informellt och det är mycket vanligt förekommande i PPM:s texter. Det direkta tilltalet känns igen från andra myndighetstexter. Vid sidan av tilltalet framställs och omtalas läsaren också som (*pensions*)sparare och sparsamt även som *framtida pensionär*. De rollerna återkommer vid genomgången av de handlingar

Många verb rör
risk och ansvar
för pensionen.

som tillskrivs en idealisk läsare. Förutom förväntade praktiska handlingar ska detta läsare-du också välja fonder för att spara till sin pension. Detta gör att läsaren – *du* – också måste ta ansvar för de val som görs (eller inte görs) samt hantera den risk som hör till fonsdsparande och fondhantering.

Kanske är det här det blir problem för de verkliga läsarna att känna igen sig. Premiepensionssystemet är en del av den statliga allmänna pensionen. Traditionellt sett har det svenska pensionssystemet präglats av kollektiva lösningar och förhoppningen om en trygg pension för alla. Nu måste plötsligt individen ta ansvar för sin egen pension, en pension som också påverkas direkt av börsens upp- och nedgång genom symbiosen mellan fondförvaltarna och svenska staten. Till detta hör också det tydliga budskapet från PPM att läsaren måste kalkylera risken med sitt pensionssparande. Det måste göras under hela det yrkesverksamma livet, och PPM uppmanar oss att byta fonder ”så ofta vi vill”.

Vid införandet av det nya pensionssys-

temet har PPM:s arbete för ett lättbegripligt och genomtänkt språk i informationsmaterialet varit en viktig del som också belönats. Våra politikers tydliga och genomgående budskap genom PPM är att du själv tar ansvar för och sparar till din pension. Det kan nog kännas främmande för många svenskar.

Det finns alldeles säkert flera olika förklaringar till varför premiepensionen inte har blivit en självklar succé. Men den bild PPM ger av pensionsspararen och läsaren av informationsmaterialet ligger till grund för bedömningen att det finns en hybrid mellan stat och marknad. Den kan verka konstig

för många svenskar och göra dem tveksamma till att acceptera premiepensionssystemet i dess nuvarande form. Här spelar språket onekligen en stor roll, och kommer sannolikt att göra så även i framtiden. ■

Claes Ohlsson är doktorand i nordiska språk vid Göteborgs universitet och verksam vid forskningsinstitutet GRI vid Handelshögskolan i Göteborg.

Till riskhanteringen hör också verb som *ansvar*, *inse* och *skylla*.

Grammatik i ordlistan

INSÄNT

Kommer Svenska Akademiens ordlista (SAOL) 13 att ha exakt samma terminologi som den nuvarande, SAOL 12? Kommer till exempel *eftersom* fortfarande att vara en konjunktion, *gick* och *talade* imperfekt och *gott* adverb i *du kunde gott ha väntat*.

I nya grammatikböcker med auktoritet kallas *eftersom* subjunktion, *gick* och *talade* är preteritum och *gott* ses som ett adjektiv i t-form. De verk jag tänker på är Svenska Akademiens grammatik (SAG) och Svenska Akademiens språklära, som ju till största delen följer SAG i fråga om terminologin. Att SAG:s inflytande sprider sig märks för övrigt i Östen Dahls andra upplaga av hans nybörjargrammatik för språkstudier.

Kommer SAG att ge avtryck också i nästa upplaga av SAOL? Jag skulle för min del välkomna åtminstone en viss anpassning i val av termer: exempelvis att *och* är konjunktion och *eftersom* subjunktion, att preteritum ersätter imperfekt och att t-formen av adjektiv alltid är adjektiv oavsett vilken satsdel det kan fungera som.

Det måste ligga ett stort värde i att Svenska Akademien harmoniserar sina produkter. Många brukare skulle nog bli kraftigt irriterade ifall de ideligen möter andra termer i ordlistan än dem i Akademiens grammatikböcker. På sikt skulle rentav allmänhetens grundmurade förtroende för SAOL sakta börja rubbas!

Sten Ewerth, lektor i svenska, Lidingö

Kommentar: Det har länge pågått arbete med harmonisering mellan olika verk i Svenska Akademiens utgivning. En långt driven sådan är i hög grad önskvärd, men den kan aldrig bli hundra procentig, framför allt med tanke på att många olika forskare med varierande synsätt är involverade och att avståndet i tid mellan verken kan vara avsevärt.

Man kan nog säga att allmänheten använder SAOL mer än SAG och är mer förtrogen med *imperfekt* än med *preteritum*, samtidigt som den är ganska litet bekant med *subjunktion*, men

Vi räknar med att gå över till *preterium* i nästa upplaga av SAOL.

det är inte ett avgörande skäl att förbli vid det gamla. Vi räknar med att övergå till *preteritum* i kommande upplaga av SAOL. När det gäller *eftersom* och övriga underordnande konjunktioner kommer vi att beteckna dem som *subjunktioner*. Där emot kommer det relativa *som* att kvarstå som *pronomen* – det skiljer sig från det subjunktionella *som* genom att syfta på ett korrelat.

Vad beträffar t-avledda adjektiv finns det lexikografiskt sett två lägen. Det första innebär att nästan vilket adjektiv som helst med obetydlig betydelseskilnad kan förvandlas till ett adverb genom tillägg av *-t*. Exempelvis anger Svensk ordbok i ex-

empen under adjektivet om det förhåller sig så. I det andra fallet har det t-avledda adjektivet lexikaliserats och redovisas som ett separat adverb: *faktiskt, knappt, snart* o.s.v. Medan ordet alltså i det förra fallet upptas som *adjektiv* med den adverbiala användningen noterad, beskrivs det i det senare fallet naturligt som *adverb*, särskilt som det finns en påtaglig betydelseskilnad.

Ett ord också om *particip*, även om det inte tas upp av Sten Ewerth. Participiella adjektiv sådana som *given, lärd, generande* anges i SAOL och Svensk ordbok som *adjektiv*. Det finns anledning att också här beakta SAG och välja beteckningen *adjektiviskt particip*.

Sture Allén, Martin Gellerstam
och Sven-Göran Malmgren,
Svenska Akademiens ordlista

Penningpolitik

I ngen kunde undvika att i debatten inför folkomröstningen om euron höra att om vi införde euron skulle penningpolitiken överföras från den svenska Riksbanken till Europeiska centralbanken. *Penningpolitik* är den etablerade svenska facktermen för den del av den ekonomiska politiken som en centralbank svarar för. (*Finanspolitik* är en lika etablerad term för den stabiliseringspolitik som förs via statsbudgeten).

I konsekvens härmed står det i den svenska riksbankslagen: "Riksbanken har enligt 9 kap. 13 § regeringsformen ansvaret för penningpolitiken." *Penningpolitik* är också den term som används i svenska läroböcker i nationalekonomi, och själv-

fallet i den svenska EMU-utredningen (SOU 1996:158).

Jag blir därför mycket förvånad när jag i den svenska versionen av EU:s konstitution i stället för *penningpolitik* finner *monetär politik* såväl i rubriker som i uppräkningslistor av uppgifter.

Detta ger ett okunnigt och slarvigt intryck. Har man haft översättare som inte

Har EU-konstitutionen haft översättare som inte känner till svenskt fackspråk?

känner till det svenska fackspråket, och som därför ordagrant översatt den engelska termen för penningpolitik, *monetary policy*, eller den franska, *politique monétaire*, med *monetär politik*?

Men konstitutionen är ett så viktigt dokument att den rimligen måste ha språkgranskats ur alla vinklar.

Eller har man kanske medvetet har valt en term som ligger utanför det svenska fackspråket? Den har då ett oklart innehåll som senare lätt kan fyllas på alltefter som den politiska eliten vill föra över mer och mer makt till EU-nivå. Detta är emellertid en alltför konspiratorisk tanke.

Vid en direkt fråga till en av dem som arbetat med den svenska versionen fick jag svaret att *monetär politik* hänger med från den svenska versionen av dagens EG-fördrag. Det förflyttar bara frågan bakåt i tiden. Och då kanske det ändå är otillräcklig fackspraksgranskning som slutligen blir svaret.

Vid en Googlesökning på *monetär politik* och *penningpolitik* fann jag till min

övertäckning att *penningpolitik* bara är tolv gånger vanligare på sidor på svenska. Men *monetär politik* förekommer nästan bara i politiska dokument anknutna till EU eller i kommentarer till sådana dokument.

Termen *monetär politik* har alltså inte trängt in i det ekonomiska fackspråket trots att den tycks ha förekommit i EU-texter i ett decennium eller mer. Eller omvänt, det i svenska nationalekonomiska texter helt dominerande *penningpolitik* har inte lyckats tränga ut *monetär politik* i ett så viktigt dokument som EU:s konstitution.

Kommer vi i framtiden att leva med två termer för samma begrepp, men använda i helt olika miljöer? Kommer vi till exempel i slappa översättningar av EU-dokument också att finna termen *fiskal politik* (från engelskans *fiscal policy*) i stället för vår etablerade fackterm *finanspolitik*?

Bo Sandelin, professor i nationalekonomi, Göteborgs universitet

Sh-stavning

Nummer 2004/3 innehöll en diskussion om ändelsen *-ish* och hur den skall stavas i nya slangord som *ri-kish*, *tröttish*, vad *händish*.

Av diskussionen fick jag intrycket att både frågeställaren och redaktören inte riktigt hade kläm på varifrån uttrycket kommer. I själva verket är det ett vanligt grepp i talad engelska som betyder något i stil med 'ungefär', 'cirka'. Stämmer man möte *7-ish* (stavas ofta så) träffas man omkring kl. 7 (oftast lite efter angivet klockslag). Om någon är *30-ish* är perso-

nen antagligen "30-something" (möglichen yngre om personen betar sig lite gubbigt eller tantigt). På frågan *Are you hungry?* kan den som är osäker på om frågan är en inbjudan till en gratislunch svara *hungry-ish*, eller bara *ish*. Samtidigt kan man huka lite, hålla upp ena (oftast högra) handen vågrätt strax under axeln och röra den upp och ned i armens förlängning.

Det ligger därför väl nära till hands med stavningen *-ish*, så länge som uttrycket inte riktigt satt sig i svenskan. Sedan borde det väl (om det nu blir ett "svenskt" uttryck) stavas *-sj* och inte på tyska (*-isch*).

Dan Hanqvist

Kommentar: Allting talar för att Dan Hanqvist har rätt om *-ish*-ändelsens engelska ursprung; det borde vi ha känt till på Språkvårds redaktion! Med stavningen är det lite mer komplicerat. Sj-ljud i slutet av ord stavas normalt med *-sch*, också när ursprunget är svenskt: *usch*, *asch*. (Sådana ord är dock mycket ovanliga.) Det är bara i början av en stavelse som normalstavning för sj-ljud är *sj-* (*sjuk*, *sjå*).

Olle Josephson

Tysk stavning

Jag vill gärna komplettera Birgitta Lindgrens notis om den tyska rättstavningsreformen i Språkvård 2004/3.

1. Fördelningen *s-ß* (för dubbelt, d.v.s. tonlöst *s*) har förenklats i den nya stavningen. Av två principer togs den ena bort, den att dubbelt *s* som avslutar en stavelse alltid ska skrivas *ß*. Tidigare skrev

man: *müssen, ich muß, er mußte, das Faß*. Nu finns bara en regel kvar: *ß* står efter lång vokal eller diftong, *ss* däremot efter kort vokal. Man skriver alltså fortfarande *Straße, Maß* (mått), och *Gasse, Masse* (massa); däremot är det nytt att skriva *ich muss, er musste, das Fass*. Jag anser att det är såväl en förenkling som en förbättring.

2. Stavningen av främmande ord är förenklad, men bara försiktigt. Man får alltså som hittills skriva *Fotograf, Telefon*, men korrekt är numera också *Delfin, Exposee, Joghurt, Spagetti* vid sidan av *Delphin, Exposé, Yoghurt, Spaghetti*.

3. Stavningsreformen har stöd framför allt i skolan, i alla fall i Schweiz, men troligen också i Tyskland och Österrike. Lärare och myndigheter berättar om positiva erfarenheter. För nybörjare är det helt enkelt lättare att lära sig skriva rätt. Särskilt de väldigt komplicerade kommareglerna och hel del krångligheter med stor och liten begynnelsebokstav (hittills *in bezug* men *mit Bezug*, nu både *in Bezug* och *mit Bezug*) har ändrats.

4. Motstånd mot reformen finns, vad jag ser, bara i Tyskland. Det motiveras mestadels med att man helt principiellt är emot en stavningsreform, att man tycker den är onödig. Påtagligt är motståndet från några stora tidnings- och bokförlag och från några kända författare som Grass

och Enzensberger. Konstigt bara att alla dessa motståndare teg innan reformen blev bindande (i Tyskland efter delstaternas beslut).

Den tyska stavningsreformen är visserligen ingen stor och mönstergill reform, det finns onekligen en del problematiska förändringar. Just därför har man tillsatt en expertgrupp där språkvetare, författare, förläggare, journalister, lärare, föräldrar och politiker ingår. Gruppen träffades första gången den 17 december och skall fram till den 1 augusti 2005 (då reformen officiellt träder i kraft) komma med ändringsförslag i de mest kontroversiella fallen. Den radikala stavningsreform Birgitta Lindgren efterlyser (avskaffande av stor begynnelsebokstav i substantiven, totalt avskaffande av *ß*, flera förenklingar av stavningen av grekiska lånord) hade varit absolut omöjlig att genomföra. Det visar det aktuella motståndet och ännu tydligare erfarenheten med en radikal reform som havererade på 50-talet. Jag tror att den reform som genomförts åtminstone betyder en lättnad för generationer av skolelever och även en del vuxna. Hur som helst finns inga tecken på att stavningsreformen kommer att upphävas.

Heinrich Hunzicker, Bonn

Bästa språket

Här kommer den tredje samlingen med artiklar ur *Språklådan* i Upsala Nya Tidning. Titeln *Bästa språket* (Ord och stil 35. Hallgren & Fallgren 2004) anknyter inte bara till det populära tv-programmet *Värsta språket* från 2002 utan också till den första samlingen från 1970 *Bättre språk*. Liksom sina föregångare ges boken ut av Språkvårdssamfundet, och den är redigerad av Eva Aniansson. Det är ett tjugotal olika medlemmar i samfundet som turas om att svara på frågor som *Ligger Sverige i Europa?*, *Var språket bättre förr?* Andra rubriker är *Ett stipendium eller ett stipendie?*, *Landstingsfundamentalister*, *Men hallå – ett uttryck som sprids*, *Sportpresens*.

Boken är försedd med register och en utmärkt översikt över språkliga hjälpre-
dor. I Språkvårdssamfundet kan envar som är intresserad av språket bli medlem genom att betala in 175 kr till pg 57 86 13-2.

Birgitta Lindgren

Lexikografi

Ar 1987 gav Bo Svensén ut *Handbok i lexikografi* som snabbt fick ett väl förtjänt rykte som systematisk och stabil handbok. Sedan dess har datorerna revolutionerat ordboksarbetet, och teori och forskning om hur man gör ordböcker utvecklats kraftigt. Den nya upplagan (Norstedts Akademiska förlag, 2004) är därför helt omarbetad och dubbelt så tjock, över 600 sidor. Utan tvekan är detta en lexikografibibel av hög internationell

NYUTKOMMET

klass. Målgrupperna är i första hand de som ska göra ordböcker och de som kritiskt ska granska dem. Båda bör skatta sig lyckliga inför denna guldgruva.

Olle Josephson

Lånorden

Danskan sägs vara det nordiska språk som lättast accepterar lånord. För tvåhundra år sedan var det tvärtom. Den världsberömda fysikern H.C. Ørsted skapade naturvetenskapliga termer av danskt ordstoff, *ilt* och *brint* för *syre* och *väte*. I Norge har det inte varit så viktigt att ersätta lånorden med inhemska ord, men däremot vill man stava på norska: *nasjon*, *dusj* och *nøytral*. Idén kan sägas vara svensk från början; när Carl Gustaf Leopold på Svenska Akademiens uppdrag standardiserade svensk stavning 1801 hade han inget emot franska lånord, men de skulle stavas *fåtölj*, *byrå* och *butelj*. I nordiskt perspektiv tycks dock Sverige vara det land som ägnat sig minst åt stavningsstrider och ordvalsbråk, åtminstone på ett principiellt plan.

Till tankar av detta slag inbjuder den utmärkta volymen *Det främmande i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*, red. Helge Sandøy och Jan-Ola Östman (Novus forlag, Oslo 2004). I en inledning och sju kapitel skildras hur språkvård och språkdebatt förhållit sig till

lånord de senaste tvåhundra åren i de nordiska länderna (finlandssvenskan får ett eget kapitel). Detta längdsnitt är synnerligen välvalt för ett klargörande historiskt perspektiv på språkvårdens teori och praktik i Norden – boken är heller inte svårläst.

Boken är en av de första från det snart avslutade stora nordiska forskningsprojektet om importord. Den lovar gott för kommande volymer.

Olle Josephson

Genreskolan

Talar man om skrivundervisning och vill visa sig modern ska man säga "den australiska genreskolan". Denna språkvetenskapliga och pedagogiska forskningsinriktning har fått starkt genomslag de senaste åren, och står i motsättning till det expressiva skrivande som länge dominerat den svenska ungdomsskolan.

Genreskolan betonar att en skribent alltid måste veta för vem, varför och i vilket syfte man skriver, och också vilka textmönster som gäller. Genrekunskap, kort sagt. En god skrivundervisning lär medvetet ut de dispositionsmodeller, konstruktioner och ord som är särskilt välfungerande text- och tankeredskap i en viss genre. Tonvikten ligger på sakprosan.

Även om den pedagogiska praktiken ibland blir fyrkantig, har genreskolan mycket att lära svensklärare som är alltför upptagna av fritt litterärt skrivande. Ännu finns ingen översiktbok på svenska (litteraturläget är bättre på norska). En ny, utmärkt engelskspråkig introduktion, som dock kräver en del av sina läsare, är Mary

J. Schleppegrell, *The Language of Schooling. A Functional Linguistics Perspective* (Lawrence Erlbaum, London, 2004).

Olle Josephson

Rimord på öken

Det kan man få i *Bonniers rimlexikon* (Albert Bonniers förlag 2004) av Göran Walter. Där kan man se att öken rimmar på *besöken, fröken, försöken, göken, höken, kröken, köken, löken, röken, spöken*. Vill man hellre rimma på *Kalahari* hittar man inte det direkt. Men om man slår upp *-ari* i ett efterledsregister hänvisas man till *januari*, som har följande rimord: *Bari, februari, Kalahari, pari, safari, sari*.

I bokens upptas cirka 3 300 uppslagsord med rimförslag, några med bara ett, några med flera. Sammanlagt ges 44 000 rimord. Boken inleds med en liten verslärara.

Birgitta Lindgren

Språkpolitik på andra håll

Språkvård 2003/4 nämndes en internationell konferens på Island om språkpolitik och språkstandardisering. Nu har det kommit ut en rapport från den *Målstefna – Language Planning*. Som synes är den både på isländska och engelska. Intressant är att kunna jämföra Norden med andra länder. Tyskland, där man vill men inte får ha en nationellt styrd språk-

politik. Storbritannien, där man inte vill låtsas om att man har någon. Afrika, där myten om mångspråkigheten har lagt hinder i vägen för språkpolitik och språkstandardisering. Ulrich Ammon berättar om förhållandena i Tyskland, Deborah Cameron om Storbritannien, Kwesi Kwaa Prah om Afrika, Gauti Kristmannsson, Guðrún Kvaran, Sigurðar Konráðsson och Þóra Björk Hjartardóttir om Island, Lars S. Vikør om Norge samt Birgitta Lindgren om Sverige.

Boken kostar cirka 280 svenska kr och kan beställas från Íslensk Málstöð <kari@islenskan.is>.

Olle Josephson

Fokus på föra

Konstruktioner med verb och ett abstrakt substantiv är vanliga i svenskan liksom i tyskan, t.ex. *föra krig*.

Substantivet bär konstruktionens handlingsinnehåll, medan verbet är betydelsvagt, t.ex. *ta ett beslut* i stället för det enkla verbet *besluta*. Hur verbet *föra* används i konstruktioner av denna typ visar Renate Walder i sin avhandling *Fokus på föra. Om svenska funktionsverbsfrasers semantik och valens, med särskild utgångspunkt i verbet föra*. (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 65, 2004.) Renate Walder sorterar *föra*-konstruktionerna i tre grupper: "kommunikation", t.ex. *föra en debatt*, "konflikt", t.ex. *föra krig* och "existens", t.ex. *föra en (adj.) tillvaro*. Hon visar bl.a. att fraser av denna typ, i motsats

till vad tidigare forskning i regel hävdar, ofta kan ta attribut och växla mellan obestämd form och artikellös form hos substantivet, t.ex. *föra dialog*, *föra en dialog* och *föra en nära dialog*

Ulla Clausén

Samtal är samarbete

Så här kan det låta när två personer samtalar. A: "Och han ... han bor i ..." B: "gamla stationshuset". B:s replik bygger vidare på A:s och bildar tillsammans med den en syntaktisk enhet som kallas *samkonstruktion*. Så gör vi ofta när vi samtalar. Vi fyller i och lägger till vad vi tror att någon annan vill säga. Allt för att visa vår vilja till samarbete.

Gustav Bockgård har undersökt sådana samkonstruktioner i sin avhandling *Syntax som social resurs* (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 64, 2004). Det finns olika typer. Den minst vanliga i Bockgårds material är lucklämnande fråga, där A lämnar en lucka som B skall fylla i. (Hade han undersökt klassrumsspråk hade den givetvis varit vanligare.) Vanligare är i stället att A tvekar eller avbryter sig och B villigt tar över. En tredje typ är att B träder in spontant och bygger vidare på vad A sagt, trots att A inte tvekat eller avbrutit sig.

Så gör vi ofta när vi samtalar. Vi fyller i och lägger till vad vi tror att någon annan vill säga.

Birgitta Lindgren

Vältnischat

Lars Melins lilla bok *Corporate bullshit. Om språket i mitt i city* (Svenska förlaget 2004) har fått berättigad uppmärksamhet. I ett case som detta vill vi fokusera på att den dynamiske författaraktören prioriterat tänket och tugget hos räknenissarna nästan on line – för att använda några av de många språkliga grepp Melin anvisar. Det är en rolig bok som faktiskt också blir tänkvärd, utan att författaren för den skull grenslar några höga hästar. Tänk så mycket konstigt språk det finns!

Olle Josephson

Ord och brand

Brandmannen släcker eldsvådor och räddar människor. Men brandmannen – som någon gång är kvinna – behöver också läsa, skriva och tala i sitt arbete. I utbildningssituationer blir det särskilt mycket tal och texter. För de annars så prat- och berättarglada brandmännen kan den språkanvändningen förefalla meningslös och rent rituell, eftersom de definierar sig som en praktiskt arbetande yrkesgrupp. Förhållandet undersöks förtjänstfullt i Anna-Lena Göranssons avhandling *Brandvägg. Ord och handling i en yrkesutbildning* (Malmö högskola, 2004), i huvudsak en fallstudie av språklig vardag för sex brandmän på fortbildningskurs. Undersökningen har pedagogisk inriktning och är kanske allra intressantast för lärare, inte minst svensklärare, i så kallade praktiska utbildningar. Men också den som aldrig stått på en

brandstege eller i en kateder bjuds viktiga tankar om vad skriftspråk egentligen ska vara bra för.

Olle Josephson

Valaffischer

Hur valaffischerna i ett svenskt riksdagsval ser ut har *Orla Vigsö* studerat i sin avhandling *Valretorik i text och bild* (Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk 66, 2004). Rena påminnelseaffischer, vars funktion är att påminna om valet, förekommer inte här, men de finns i andra länder, bl.a. Danmark.

Rena bildaffischer saknas hos vissa partier, medan de är vanliga hos andra och t.o.m. är den enda typen eller den dominerande. Vanligaste totalt sett är den verbala budskapsaffischen. Generellt används bilder i liten utsträckning. Valaffischernas funktion tycks i huvudsak vara att mobilisera väljare som redan är anhängare. I mycket liten utsträckning använder partierna affischerna för att smutskasta varandra. Den negativitet mot motståndarna som finns är underförstådd.

Birgitta Lindgren

Nordens engelska

En högutbildad nordbo har en positivare inställning än en lågutbildad till engelsk påverkan på modersmålet. Det gäller oavsett om man talar med en dansk, en islänning, en färing eller en svensk. Utbildning är alltså viktigare än

officiell språkvårdshållning för attityden.

Så tolkar Jacob Thøgersen siffrorna från en stor nordisk intervjuundersökning i en artikel i nummer 2/2004 av *Nordic Journal of English Studies*.

Hela numret ägnas engelskans inflytande på de nordiska språken. Exempelvis undersöker Mall Stålhammar 200 års engelska lånord i svenskan. 1840-tal, 1880-tal, 1950-tal och 1990-tal verkar vara årtionden då inflödet ökar särskilt mycket. Teknik och industri har alltid varit ämnesområden som hållit portarna ordentligt öppna för engelska, men under 1900-talet blir allmänspråket den största mottagaren. Andra artiklar handlar bland annat om konstruktionen *den första att eler* den isländska ungdomens bruk av engelska i sitt modersmål.

Olle Josephson

Världens engelska

En österrikare, en italienare och en slovenier möttes på en fest. ”I don wanna drink alcohol”, sa österrikaren. ”Me too”, sa italienaren. ”I also not”, sa sloveniern.

Historien har hämtats från *World Englishes* (Arnold, London 2003) av Gunnel Melchers och Philip Shaw, både verksamma vid Stockholms universitet. Den rymmer fonetiska, grammatiska och stilistiska beskrivningar av alla de sorter av engelska som talas världen över. Författarna utgår från vad som kallas engelskans tre cirklar. I den inre cirkeln med stater som Storbritannien, USA och Australien är engelska modersmål. I den yttre med områden som Sydasiern och Afrika är engelskan ofta samhällsbärande och står

på gränsen till modersmål. I den tredje expanderande cirkeln som Fastlandseuropa håller engelska på att bli ett nödvändigt andraspråk. De två första cirkelarna ges mest utrymme i boken.

Olle Josephson

Webbplatser

En ny och användbar handbok för webbskribenter är Helena Englands och Maria Sundins *Tillgängliga webbplatser i praktiken* (Jure förlag, 2004). Se artikeln på s. 13 i detta nummer av Språkvård.

Folket skrev

Kanske är någon av Språkvårds läsare osedvanligt intresserad av hur vanligt folk i Norden kunde bli så duktiga på att skriva och läsa på 1800-talet? I så fall har vi ett tips om en dansk lunta, Vibeke Sandersens doktorsavhandling i två band (750 sidor) *Jeg skriver dig til for ad lade dig vide* (C.A. Reitzel förlag, 2003). Sandersen har ett underbart källmaterial: brev hem från danska soldater i treårskrigen 1848–50. I huvudsak handlar det om stavning. Det blir kanske lite väl mycket ibland för en svensk; de blott tvåhundra sidorna om stil, syntax och textkaraktäristik är tillgängligare.

Olle Josephson

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift, att bedriva språkvård och även att stärka den nordiska språkgemenskapen. Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvetare.

Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 92 nummer. Några av de senast utgivna är:

92 Rickard Domeij: *Datorn granskar språket* (2005)

91 Olle Josephson: *Ju. Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* (2004)

90 Roger Hansson m.fl.: *Språk och skrift i Europa* (2004)

89 *Engelskan i Sverige* (2004)

88 Eva Brylla: *Förnamn i Sverige* (2004)

82 *Svenska skrivregler* (2000).

Språknämnden ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003) och *Svensk skolordlista* (2004).

För närmare information se <www.spraknamnden.se>.

Språkvård

41:a årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren

Språkvård publicerar gärna artiklar och bidrag från läsarna. Vi kan dock inte ta ansvar för insänt material.

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2005 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos nämnden: för privatpersoner 150 kr

för företag och övriga 190 kr (utlandet 200 kr)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7, Svenska språknämnden

Redaktion och expedition: Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@spraknamnden.se (för beställning);

info@spraknamnden.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språknämnden på Internet: <www.spraknamnden.se> eller <www.spraknamnden.se>

Telefonrådgivning (vard. 9-12): 08-442 42 10

Tryck: Skogs Rulloffset, Trelleborg 2004

Nästa nummer av Språkvård (2005/2)

kommer ut i slutet av våren.

Ur innehållet

Språkvård granskar högskolan:

- examensarbetets hemligheter
- hur mycket engelska förstår studenterna egentligen?

Se också vår webbplats <www.spraknamnden.se>

eller <www.spraknamnden.se>

Tack till

Dagens Industri

Expressen

Göteborgs-Posten

ICA-kuriren

Kristianstadsbladet

Nya Wermlands-Tidningen

Norstedts Akademiska Förlag

Prima Vista – Företagsuniversitetet AB

Sveriges Television AB

Sydsvenska Dagbladet

Trelleborgs Allehanda

Uppsala Nya Tidning

Ystads Allehanda

som ger generöst ekonomiskt stöd
till Språknämndens verksamhet.